New 2024-02-21

پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی

Kurdish Orthography:
A Short Introduction

ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی

ڕێنوێنی زمان لە وەرگێڕان

لەسەر بنەمای بڕیارەکانی ئەکادیمیای کوردی،
کوردئایتیگرووپ، زانستپەروەرانی کورد، چاوگ و
فەرمانگەی ئایتیی کوردستان و
بەراورد لەگەڵ زمانەکانی تر

وەشانی یەکەم:

٢٠٢١/٠٩/٢٥

وەشانی دووەم:

٢٠٢٤/٠٢/٢١

پێشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

پێشەکی

ڕێنووس واتە یاسا و ڕێسای چۆنیەتیی نووسینی وشە و کار لە دۆخی جۆربەجۆری وەک تاک، لێکدراو، داڕێژراو، چاوگ و گەردان. ڕێنووس هەروەها لە شێوەی بەکارهێنانی ئامراز و گیرەک دەدوێت.

زمان بەردەوام لە گۆڕاندایە و ئەم گۆڕانانەش زیاتر لەڕووی تەکنۆلۆژیا و ئایتییەوە ڕوو دەدەن. زمان دەبێت لەگەڵ ئایتیدا بگونجێنرێت و دەبێت بۆ کاری بنکەدراوەیی و دیجیتاڵ ئامادە بکرێت.

ڕێنووس بابەتێکی زمانەوانی یان ڕێزمانیی ڕەبەق نییە، تا خاڵ بە خاڵ بەو پێوەرانە ڕێک بخرێت، بەڵکوو بەشێکی هەرە زۆری، ڕێککەوتنە. بەشێکی لە کۆنەوە سەرچاوەی گرتووە و بەشێکیشی نوێیە. زمان بەردەوام گۆڕانکاریی بەسەردا دێت، هەر بۆیە دەبێت هەوڵ بدەین ڕێنووسەکەمان لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییانەدا بگونجێنین.

جاران بە دەست دەنووسرا، گرنگ نەبوو بۆشاییی نێوان پیتەکان و نیشانەکان کەم یان زۆر بن، کەسیش بیری لێ نەدەکردەوە، بەڵام ئێستا دانان یان دانەنانی بۆشاییەک کار دەکاتە سەر زۆر شت.

ماڵپەڕەکانی دنیا بە کرتەیەک لە زمانێکەوە وەردەگێڕدرێنەوە سەر زمانێکی تر. بە کرتەیەک دەق و دەنگ بۆ یەکتر دەگۆڕدرێن. بە کرتەیەک دەقێکی دوورودرێژت بە دەنگ بۆ دەخوێنرێتەوە. هەموو ئەمانە پێویستیان بە ڕێنووسێکی یەکدەست و بنەمایەکە کە بەوردی بیری لێ کرابێتەوە. دەبێت بیر لەوە بکرێتەوە کە زمانەکە لە داهاتوودا بتوانێت بۆ زۆر پرۆژەی ئایتی بەکار بهێنرێت. زمان بە خۆگونجاندن لەگەڵ ئایتی زیاتر دەتوانێت گەشە بستێنێت. دەبێت پرس بە شارەزایانی بواری ئایتی بکرێت و ڕای ئەوان لەبەرچاو بگیرێت.

ڕێنووس لە هەموو زمانێکدا کێشەی هەیە و هیچ زمانێکی دنیا نییە کە ڕێنووسەکەی مشتومڕی لەسەر نەبێت. ئەوەی زیاتر کۆمپیوتەر بەکار بهێنێت باشتر دەزانێت کە ڕێنووس چەندە وردبینیی دەوێت. گرنگ ئەوەیە بۆ یەکلاییکردنەوەی ڕێنووس ئاگاداری ئایتی و کوردی بین و هەمیشە ئەوە لەبەرچاو بگرین.

***

سوپاس:

زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین و مامۆستا فەهمی کاکەیی، بۆ ڕاوێژکارییە بەسوودەکانیان.

زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر جەعفەر شێخولئیسلامی بۆ پێداچوونەوەی دەقەکە.

١

ئەلفبێ

ئـ ـ ا ـ ب ـ پ ـ ت ـ ج ـ چ ـ ح ـ خ ـ د ـ ر ـ ڕ ـ ز ـ ژ ـ س ـ ش ـ ع ـ غ ـ ف ـ ڤ ـ ق ـ ک ـ گ ـ ل ـ ڵ ـ م ـ ن ـ هـ ـ ە ـ و ـ وو ـ ۆ ـ ی ـ ێ.

***

ڕوونکردنەوە:

پیتەکان: ٣٤ پیت.

بزوێنەکان: ٨ دەنگ، ٧ پیت + ١ بزرۆکە (إ) کە پیتی بۆ دانەنراوە.

دوو پیتی (و، ی) هەم ئەرکی بزوێن و هەمیش ئەرکی نەبزوێن دەگێڕن.

لە زمانی کوردیدا، وشەی لێکدراو، لە پلەی یەکەمدا، بەبێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێنرێت. ئەگەر نەکرا، ئەو کاتە ناوبەند بەکار دەهێنین. هەروەها، لە هەموو زمانەکانی دنیادا چونکە وشەی (Alphabet) پێکەوە لکێنراوە، ئێمەش هەر دەنووسین: (ئەلفبێ)، نەک "ئەلفوبێ" یان "ئەلف بێ".

٢

هەمزە (ئـ):

لەم دۆخانەدا هەمزە دەسڕینەوە:

خۆراوا، ڕۆژاوا، ماڵاوایی

(نەک: خۆرئاوا، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی)

***

ڕوونکردنەوە:

هەمزە (ئـ) لە سەرەتای وشەی بزوێندارادا دەنووسرێت، وەک (ئاو). لە ناوەڕاستی دوو بزوێندا دەنووسرێت، وەک: (دەرزیئاژن)، بەڵام لە وشەی لێکدراوی وەک ئەمانەدا دەیقرتێنین چونکە هیچ لە واتاکە ناگۆڕێت:

گوڵ + ئاو = گوڵاو (نەک: گوڵئاو)

خۆر + ئاوا = خۆراوا (نەک: خۆرئاوا)

گۆشتاو، گوڵاو، ماستاو، ڕۆژاوا، ماڵاوایی.

نەک: گۆشتئاو، گوڵئاو، ماستئاو، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی.

ئاوارتە (ڕیزپەڕ، لەیاسابەدەر):

لە هەندێک وشەدا ناکرێت هەمزە ببڕین، چونکە واتاکەی تێک دەچێت. نموونە:

١. لێوئاڵ

ناکرێت هەمزە لە وشەی (لێوئاڵ)دا بقرتێنین، چونکە قورسایی بزوێنەکە دەکەوێتە سەر "ێ" و "ا" و بەبێ هەمزە واتاکە تێک دەچێت، وەک ئەوەیە بڵێی (لێ واڵ)، کە ئەویش هەڵەیە.

٢. قورئان:

هەروەها ناکرێت هەمزە لە وشەی (قورئان)دا بسڕینەوە، چونکە واتاکەی تێک دەچێت.

هەمزە لە کۆتاییدا (ئـ/ء)

زۆربەی پیتەکان شێوازی دەستپێک و کۆتاییان جیاوازن وەک: (یـ/ی: یاری).

هەمزەش بە هەمان شێوە دەستپێک و کۆتایی هەیە: (ئـ/ء). هەمزە لەڕاستیدا نیشانەیەکە تایبەت بە زمانی عەرەبی. لە کاتی پێویستدا بەکاری دەهێنین، هەر وەک لە سەرەوە باس کرا، هەتا بکرێت دەیقرتێنین. جاری وایە کۆتاییەکەشی لە شیعرێکی کلاسیکی کوردیدا بەکار هێنراوە، ناچارین هەر بەو شێوەیە بەکاری بهێنین:

ئەووەڵ و ئاخری دونیا وەکوو دەندان و لەبت
تاجیری ڕوویی جیهان لوئلوء و مەرجانی نییە
سالم

کە ئەمری فەرموو ئەو شاهە بە (إقرأ)
ئەگەر فـــەرمانی قەتڵە کێ دەڵێ (نەء)!
قسەی مــــــایــــەی خرۆشی (نشأتین)ە
دوو عالەم نەشئە جۆشا، لەبیە (منشاء)
مەحوی

٣

پیتی (ڕ):

(ڕ) لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا وەک خۆی دەنووسرێت:

ڕاز، گڕکان، گڕ

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

١. (ڕ) و (ر) دوو فۆنیمی جیاوازن و لە سیستەمی یونیکۆددا دوو کۆدی جیاوازیان هەیە.

٢. لە تەختەکلیلی کوردیدا دوگمەی جیاوازیان هەیە. سەیر دەبێت بە دوگمەی (ر)ی سادە بینووسین بەڵام بە (ڕ)ی گڕ بیخوێنینەوە. هەر بۆیە دەنگی گڕی (ڕ) لە سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتاییشدا دەنووسین.

٤

پیتی (ک):

(ک) بەبێ نیشانە دەنووسرێت:

خاک، چەک، پاک

(نەک: خاك، چەك، پاك)

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

هەبوونی دوو شێوەپیت (**ک** و **ك**) بۆ یەک دەنگ (**K**)، باش نییە. هەر بۆیە باشترە یەک بژارە بمێنێتەوە.

کورد هەر لە کۆنەوە لە سەرەتای وشە و ناوەڕاستی وشەدا (**ک**)ی بەبێ نیشانە بەکار هێناوە. وەک:

سەرەتا: کار

ناوەڕاست: لێکۆڵەر.

لە کۆتاییدا هەر دوو جۆرەکەی بەکار هێناوە: چاک، چاك.

کەوا بێت باشتر وا بوو بۆ یەکدەستکردن، بڕیار بدرێت کە (ك) هەرگیز بەکار نەهێنرێت.

هەر لەبەر ئەوە، (کوردئایتیگرووپ) کە تەختەکلیل و فۆنتی یونیکۆدی کوردییان دروست کرد، بڕیاریان دا تەنها (**ک**) لە تەختەکلیلدا بهێڵنەوە.

دواتر ئەم بڕیارە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردی و فەرمانگەی ئایتیی کوردستانیشەوە پاڵپشتیی لێ کرا.

هەڵبەت نووسینی ئەمە بە کۆمپیوتەر و بە شێوەی دیجیتاڵی زیاتر پێوەندیی بە جۆری فۆنت و دوگمەی تەختەکلیلەوە هەیە.
گرنگیشە کاتێک بە دەست دەنووسین هەرگیز (ك) بەکار نەهێنین و پاساویشی بۆ نەهێنینەوە کە گوایە ئەمەیان کوردییە و ئەوی تر ناکوردییە، ئەمەیان جوانیی تێدایە بۆ نووسین و ئەوی دیکە تێیدا نییە، هەمووی ڕاهاتنێکی سادەیە، پاش ماوەیەک نووسینی (ک) لە کۆتاییدا پێی ڕادێین: (پاک)

پەیامێک بۆ مامۆستایانی ناو پۆل کە جاروبار بە دەست دەنووسن:

تکایە لە جیاتیی (ك)ی نیشانەدار، (ک)ی سادەی بێنیشانە، فێری خوێندکارەکان بکەن.

٥

نەبزوێنی (و)، بزوێنی کورتی (و) و بزوێنی درێژی (وو):

	سەرەتا	ناوەڕاست	کۆتایی
(و w) نەبزوێن:	ون	شەوبۆ	ڕاو
(و u) بزوێنی کورت:	ئومێد	کورد	-
(وو û) بزوێنی درێژ:	ئووبا	کەرکووک	توو

نموونەی زۆرتر:

١. (و w) نەبزوێن: وانە، کەویار، ناو

٢. (و u) بزوێنی کورت: ئوستاد، خول، کون.

٣. (وو û) بزوێنی درێژ: نووسین، سوور، چوو.

(وو) هەمیشە لە کۆتاییی وشەدا پاش نەبزوێن درێژە (وو):

- **وەکوو، چوو، موو**

(نەک: وەکو، چو، مو)

تێبینی:

دەنگی درێژی (وو) هەر لە کۆنەوە بڕیاری لەسەر دراوە کە بە (وو) بنووسرێت. ئێستاکەش زمانەوانانی گەورە و پرۆفیسۆرانی خاوەنڕا و هەروەها ئەکادیمیاش هەر سوورن لەسەر بەکارهێنانی (وو) کاتێک کە دەنگەکە درێژە.

٦

دەنگی درێژی (ی î):

لە سەرەتا نانووسرێت، مەگەر هەمزە (ئـ)ی لەگەڵدا بێت:	ئینجا	ئیبراهیم	ئیسلام
لە ناوەڕاست	فڕین	پەڕینەوە	ماسیگر
لە کۆتایی، ١	پەتی	کوردی	قەیسەری
لە کۆتایی، ٢	ئاسایی	پەمەیی	لادێیی

بزوێن (ی î):

لە سەرەتا:

لە سەرەتادا نایەت، ئەگەریش بێت دەبێت لە پێشدا هەمزە بنووسین، وەک:

ئیسلام، ئیبراهیم، ئینجا.

لە ناوەڕاست:

سیروان، شیر، کوردیزان.

لە کۆتایی:

١. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی نەبزوێن بێت:

مەستی، بی، سی، مەحوی، نالی، کوردی، چلی.

٢. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی بزوێن (ا، ە، ۆ، وو، ، ی، ێ) بێت:

ئاسایی، پەمەیی، شنۆیی، هێشوویی، لادێیی، سییی.

نەبزوێن (ی y):

هەر کاتێک دەنگی (ی) لەگەڵ بزوێنێکدا بێت ئەوە خۆی دەبێتە نەبزوێن:

لە سەرەتا:

یاد، یەکشەممە، یۆنجە.

لە ناوەڕاست:

شایان، پەیمان، کۆیە، کوردییەکان، سێیەک

لە کۆتایی:

لە کۆتاییدا چ وەک بەشێک لە وشەکە، چ وەک جێناوی لکاوی تاک:

ئای، مەی، خۆی، کووی.

٧

ئامرازی دانەپاڵ (ی):

وشە	ئامرازی دانەپاڵ	وشە	گرێی ناوی/هاوەڵناوی
کورد	ی	سنە	کوردی سنە
کوردی	ی	سنە	کوردیی سنە
سنەیی	ی	کوردپەروەر	سنەییی کوردپەروەر

***

ڕوونکردنەوە:

ئامرازی دانەپاڵی (ی)، ئەرکێکی مۆرفۆلۆژییانەی هەیە. وەک پیتێک یان وشەیەک هەژماری بوونی بۆ دەکرێت. فۆنیمێکە بوونی پێویستە. بۆ نموونە گرێی ناوی یان هاوەڵناوی دروست دەکات. هەر بۆیە، هەرگیز نابێت بقرتێنرێت.

***

(یـ)ی ناوبەند بەکار دەهێنرێت، بۆ ئەوەی دوو بزوێن پێکەوە نەنووسێن:

بزوێن	ناوبەند	بزوێن	
نی	یـ	ە	نییە
چی	یـ	ە	چییە
کوردی	یـ	ە	کوردییە
شنۆیی	یـ	ەکان	شنۆییەکان
خۆجێیی	یـ	ەکان	خۆجێییەکان

***

ڕوونکردنەوە:

نابێت دوو بزوێن بەدوای یەکتردا بنووسرێن. ئەگەر کەوتنە پاڵ یەکترەوە، ئەو کاتە ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیان:

بزوێن + ناوبەندی یـ + بزوێن

کوردییەکان

٨

(ی)ی (نیسبەت):

(ی)ی نیسبەت، لە کاتی (درانەپاڵ)دا، بە یەک (ی) دەنووسرێت. سێ دۆخی هەیە:

١. ئەگەر وشەکە بە نەبزوێن کۆتایی هاتبێت:

هەولێر + ی = هەولێری

هەروەها:

کرماشانی، چەمچەماڵی، کەرکووکی، مەهابادی

٢. ئەگەر وشەکە بە بزوێن کۆتایی هاتبێت، ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیانەوە:

شنۆیی، پاوەیی، سەرگەڵوویی، میراوایی

٣. ئەگەر وشەکە بە (ی) کۆتایی پێ هاتبێت، هیچی پێ زیاد ناکەین:

سلێمانی: ئاسۆ سلێمانی لەوێ دانیشتووە.

ئامێدی: ئاسۆ ئامێدی لەوێ دانیشتووە.

***

٣. ناوی نیسبەت، لە کوردیدا وا دروست دەبێت:

(ناوی شوێن + ی)، وەک:

کەرکووک + ی = کەرکووکی.

لەژێر کاریگەریی زمانی عەرەبیدا، زۆر ناو بە شێوازی عەرەبی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە و بەکار دەهێنرێن و وا جێ کەوتوون کە لابردنیشیان نەلواوە:

ئەمریکی: کوردییەکەی: (ئەمریکا + یی = ئەمریکایی).

ئەفریقی: کوردییەکەی: (ئەفریقا + یی = ئەفریقایی، ئافریقایی، ئافریکایی).

فەرەنسی: کوردییەکەی: (فەرەنسا + یی = فەرەنسایی).

ناوی هەندێک نەتەوە هەن کە فۆنیمی "ی" وەرناگرن:

کورد، ئەفغان، فارس، عەرەب، تورک، تاجیک.

هەندێک نەتەوەش هەن، هەر بە ناوی وڵاتەکەیان نیسبەت دەدرێن: سویدی، چینی، ژاپۆنی.

بۆ دیاریکردنی دۆخی (هاووڵاتیتی)، ئەوە ئاماژە بە (وڵات) دەکرێت و (ی) زیاد دەکرێت:

عەرەبستانی، عێراقی، چینی، سویدی، ئێرانی، ئەفغانستانی.

٩

(هـ) لە کۆتاییی وشەدا:

نابێت (هـ) لەگەڵ بزوێنی (ە)دا تێکەڵ بکرێت، بەتایبەت لە کۆتاییی وشەدا: ماهـ (نەک: ماە)، مەهـ (نەک: مەە) بەهـ بەهـ (نەک: بە بە).

شەوقی مەهـ و ڕووی دڵبەر کەوتوونەتە جەدەل دیسان
"سالم"

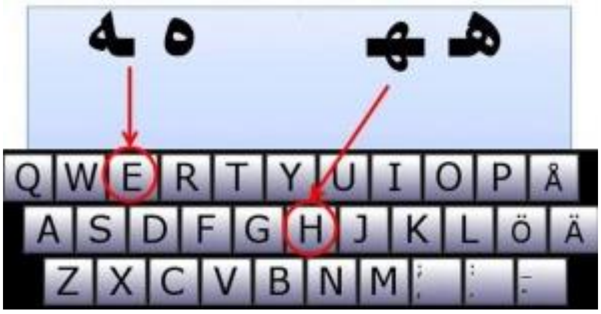

* * *

ڕوونکردنەوە:

بۆ نووسینی (هـ) یان درێژکردنەوەی پیتەلکاوێک، ئەو هەنگاوانەی خوارەوە جێبەجێ دەکەین:

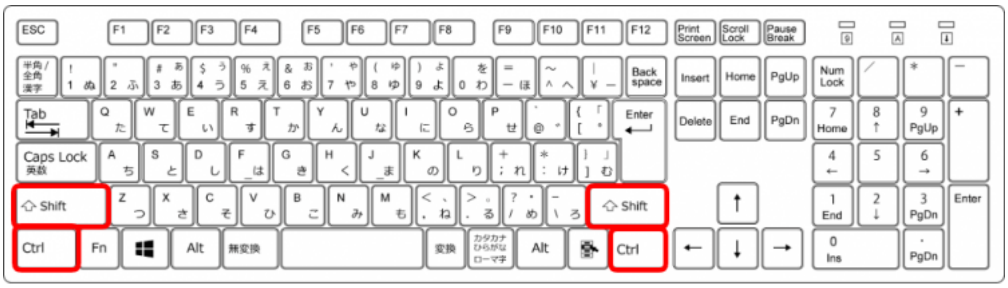

هـ :(M) + SHIFT + (H)

چۆن پیتێکی کوردی بەم شێوەیە درێژ بکەینەوە:

کـــــــــــــــوردســـــــــــــتـــــــــــــان

لە پێشدا ئەو پیتەی کە دەتەوێت درێژی بکەیتەوە بنووسە، پاشان:

کـــــــوردستان :(M) + SHIFT

١٠

دوودەنگە (دیفتۆنگ):

زمانەوانان ڕایان جیاوازە لەسەر ئەوەی کە ئاخۆ دوودەنگە یان دیفتۆنگ لە زمانی کوردیدا هەیە یان نە، بەڵام زۆربەیان لەسەر ئەو ڕایەن کە لە زمانی کوردیدا دوودەنگە نییە.

بەڵام ئێمە لێرەدا بە مەبەستی ڕێنووس باسی دەکەین کە ئەگەر وشەیەک هات و دوودەنگی وەک (وێ، وی)، تێدا بوو، پێویست ناکات بە یەک پیت بنووسرێن، بەڵکوو پێکەوە بەدوای یەکتر دەنووسرێن.

هەم لە کوردیی ناوەڕاست و هەم لە کوردیی خوارووداد، پێویست بە پیتی جیاواز ناکات. هەر بە دوو پیت دەنووسرێت:

لە کوردیی ناوەڕاست:

شوێن، خوێن، جوێن، نوێن، گوێ، توێ.

لە کوردیی خواروو (کەلهوڕی، لەکی، فەیلی):

خوین (خوێن)، بیستوین (بێستوون)، چوی (چۆن)، دوێت (کچ)، سویر (سوور، شایی)، دویر (دوور)، ژویر (ژوور)، نویسەر (نووسەر).

هەڵەیەکی گەورە:

هەندێک کەس بۆ نووسینی دەنگێکی کوردیی خواروو کەڵک لە "ێ" وەردەگرن و هاوکات لەدوای بزوێنی تریشدا دەینووسن. وەک:

دەێ - deê، خوەێ - xweê، بەێ - beê، نەێ - neê، خوەێان - xweêan.

ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە. دژ بە ڕێنووسی کوردییە و هیچ کاتێک دوو بزوێن نابێت پێکەوە بێن. لە ڕاستیدا ئەو دەنگە ئەوەندە نزیکە لە "ی"، هەر پێویست بە "ێ" ناکات و دەکرێت بەم جۆرە بنووسرێن:

خوەی - xwey، بەی - bey، نەی - ney، خوەیان - xweyan.

١١

پیتی "ت"

لە هەندێک وشەدا کە پیتی (ت) بەشێک لە وشەکەیە، نابێت "ت" بقرتێنرێت:

ماست، دەست (نەک: ماس، دەس). هەروەها:

دەستەسڕ، دەستاودەست، ماستاوچی

(نەک: دەسەسڕ، دەساودەس، ماساوچی)

بەپێی کۆمەڵەی (٣)ی جێناوی لکاو:

م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ

بۆ نموونە لەم دۆخانەدا نابێت "ت" لەبیر بکرێت:

دەنووسیت (نەک: دەنووسی)، دەنووسێت (نەک: دەنووسێ).

دەکڕیت (نەک: دەکڕی)، دەکڕێت (نەک: دەکڕێ).

دەخۆیت (نەک: دەخۆی)، دەخوات (نەک: دەخوا).

١٢

جێناوی نیشانەی وەک (ئەم، ئەو، ئەڤ)

ئەگەر جێناوی نیشانە، ئاماژە بە کات (ڕۆژ، شەو، ساڵ) بکات، پێکەوە دەنووسرێن، وەک:

ئەمڕۆ، ئەمشەو، ئەمساڵ، ئەمجار

ئەمجار سەختتەرەن زامم جە جاران
چڵ مدۆ دایم چـــون گەستەی ماران
مەولەوی

ئیمشەو هەم دیسان دەروون پڕخەمەن
ئەســاســەی مــاتەم جە لامان جەمەن
مەولەوی

بەڵام ئەگەر پاش کاتەکە پاشبەندی (ە، ی) بنووسرێت ئەوە جێناوەکە جیا دەبێتەوە:

ئەم جارە (نەک ئەمجارە)

دروست:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەم جارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەم خوارە بێ تۆ
نالی

هەڵە:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەمجارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەمخوارە بێ تۆ

دروست:

ئەم ڕۆژی ساڵی تـــازەیــە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە
پیرەمێرد

هەڵە:

ئەمڕۆژی ســاڵی تـــازەیــە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە

١٣

وشەی لێکدراو

وشەی لێکدراو یان بەبێ ناوبەند، یان بە یارمەتیی ناوبەند پێکەوە دەلکێن:

١. بەبێ ناوبەند:

ڕەشماڵ: (نەک: ڕەش‌ماڵ، ڕەش ماڵ)

سەهۆڵفرۆش: (نەک: سەهۆڵ‌فرۆش، سەهۆڵ فرۆش)

٢. بە یارمەتیی یەکێک لەم ناوبەندانە (ە، بە، و، وو، او):

گوڵەگەنم (نەک: گوڵە گەنم)

جێبەجێ (نەک: جێ بە جێ، جێ‌بەجێ)

هاتوچۆ (نەک: هاتوچۆ، هات و چۆ)

شارەوشار (نەک: شارە و شار، شارەو شار)

پشتاوپشت (نەک: پشتاو پشت)

٣. وشەی دووپاتبوو

وشەی دووپاتبوو (هاوەڵکار):

ئەگەر هاوەڵکار بن و باسی کاری ڕستەکە بکەن کە چۆن کارەکە کراوە، ئەوە بەجیا دەنووسرێن. وەک:

منداڵەکە کاغەزەکەی کون کون کردەوە.

دیوارەکەی گرنج گرنج کردەوە.

هێرۆ سوور سوور دەیزانی ئەوە نابێت.

تێر تێر ئاوی خواردەوە.

ئەو وێڵ وێڵ دەسووڕایەوە.

باخەوانەکە هێشوو هێشوو ترێی دەکەندەوە.

لەسەر گەڵاکە دڵۆپ دڵۆپ ئاونگ دەبینم.

وشەی دووپاتبوو (هاوەڵناو):

ئەگەر هاوەڵناو بن و وەسفی ناوی ڕستەکە بکەن، ئەوە پێکەوە دەنووسرێن، چونکە هاوەڵناوی لێکدراو هەمیشە پێکەوە دەنووسرێن (باڵابەرز، چاوجوان، ملدرێژ، تێکسمڕاو):

کاغەزێکی کونکون

کراسی میلمیل

دیواری گرنجگرنج

پڵنگی پڵپڵ

شووشەیەکی کرکڕ (کیرکیڕ).

٤. ئامرازی دانەپاڵی "ی" و ئامرازی لێکدەری "ە":

ئەم دوو ئامرازە تایبەتن لە زمانی کوردیدا، وا دەکەن کە بتوانین پێکهاتەی دوو وشە یان چەند وشە بە دوو جۆر بنووسین:

شانەی دەماری = دەمارەشانە (بافت عصبی).

دەمارەشانە.

ناوەندەدەمار، هەستەدەمار. جوولەدەمار، لاکێشەمۆخ، هەستەئەندام.

دەتوانێت لە دوو وشە زیاتر بن:

کۆئەندامی دەماریی ناوەندی =

(دستگاه عصبی مرکزی – جهاز عصبي مركزي – central nervous system)

ناوەندە دەمارە کۆئەندام.

کاتێک لە دوو وشە زیاتر بن، ئەگەر پێکەوە بنووسرێن درێژ و ناقۆڵا دەبن:

ناوەندەدەمارەکۆئەندام.

هەر بۆیە دەکرێت لەو کاتانەدا بەجیا بنووسرێن. لە بڕیارەکانی بەشی ئایتیشدا ئاماژە بەوە کراوە کە وشە لێکدراوەکان پێکەوە بنووسرێن، بەڵام ئەگەر درێژ بوون ئەوە بە بۆشایی جیا بکرێنەوە. ئەمانە هەروەها لە زۆربەی کتێبەکانی وەزارەتی پەروەردەشدا بەم جۆرە نووسراون:

ناوەندە دەمارە کۆئەندام

دڕکە پەرچە کردار

لەشە دەمارە کۆئەندام

کوێرە ڕژێنە کۆئەندام (Endocrine system).

چێوە کۆئەندامی دەمار

جووتە تفتە تەواوکارەکان

پێشنیار:

ئەگەر دوو وشە بوون پێکەوە بنووسرێن و ئەگەر لە دوو وشە زیاتر بوون و هەست کرا لە نووسیندا جێی زۆر دەگرن، بۆ وێنە لەسەر تابلۆیەک یان لەژێر وێنەیەکدا، جیا بکرێنەوە:

ناوەندەدەمار

ناوەندە دەمارە کۆئەندام.

بەڵام ئەگەر درێژ و ناقۆڵا نەبوون، ئەوە دەکرێت هەر هەموویان پێکەوە بنووسرێن.

جۆرەکانی وشەی لێکدراو

	وشه	ناوبەند	وشه	پاشبەند	وشەی لێکدراو
.1	ناو	-	ناو	-	مارماسی، شاهەنگ، تەختەکلیل
.2	ناو	ە	ناو	-	مانگەشەو، گوڵەگەنم، دەردەفیل
.3	ناو	بە	ناو	-	دەربەدەر، نیشتمانبەدەر، جێبەجێ
.4	ناو	و	ناو	-	هێلکەوڕۆن، دەموچاو، لەرزوتا
.5	ناو	-	قەد	-	ڕۆژهەڵات، دەستکرد، دەستکەوت
.6	ناو	و	قەد	-	دەستوبرد
.7	ناو	-	هاوەڵناو	-	گوێدرێژ، چاوجوان، باڵابەرز
.8	ناو	ە	هاوەڵناو	-	مێرگەسوور، کێلەسپی، کەرەکێوی
.9	ناو	ە	هاوەڵناو	ە	ئاگرەسوورە، مریشکەڕەشە
.10	ناو	-	ڕەگی کار	-	سەهۆڵفرۆش، گیرفانبڕ، وێبگەڕ
.11	ناو	-	ناوی بەرکار	-	سەرشکاو، زگسووتاو، دەستگیراو
.12	ناو	-	دووپات	-	کونکون، پلّپلّ، گرنجگرنج
.13	ناو	ە	دووپات	-	لرفەلرف، گڤەگڤ، خشەخش
.14	ناو	وە	دووپات	-	شارەوشار، ماڵەوماڵ، ساڵەوساڵ
.15	ناو	او	دووپات	-	چلاوچل، پشتاوپشت، دەستاودەست
.16	ناو	و	گۆڕینی پیت بۆ م	-	شتومت، گوڵومول، قسەومسە
.17	ناو	و	وشەی بێواتا	-	قەرزوقۆڵ،شەڕوشۆڕ
.18	ناو	-	چاوگ	-	وێنەگرتن، نامەنووسین، تەلەفۆنکردن
.19	هاوەڵناو	-	ناو	-	ڕەشمار، زەرداو، ڕەشماڵ
.20	هاوەڵناو	ە	ناو	-	سوورەقاز، ڕەشەبا، تەڕەپیاز
.21	هاوەڵناو	-	ڕەگی کار	-	کورتبین، نوێخواز، ڕەشبین، تیژبڕ
.22	هاوەڵناو	ە	ڕەگی کار	-	کۆنەفرۆش، سەوزەپۆش، بەرزەبێژ
.23	هاوەڵناو	و	ڕەگی کار	-	ڕەقوتەق،
.24	هاوەڵناو	و	وشەی بێواتا	-	گورجوگۆڵ، نەرمونۆڵ، پانوپۆڕ
.25	هاوەڵناو	-	چاوگ	-	جوانکردن، ناشیرینکردن، سەوزبوون
.26	هاوەڵکار	-	ناو	-	بەرماڵ، بنباخەڵ، ژێرکراس
.27	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	-	بەرماڵ، پاشگەز، دووربین
.28	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	ە	لاگیرە، بەرچنە، بەرماڵە
.29	هاوەڵکار	وە	هاوەڵکار	-	پاشەوپاش، بەرەودوا، بەرەوپاش
.30	هاوەڵکار	-	قەد	-	پاشکەوت، پێشکەوت، سەرکەوت
.31	ڕەگی کار	ە	دووپات	-	هاتەهات، تەپەتەپ، مرەمر
.32	ڕەگی کار	و	ڕەگی کار	-	ترسولەرز
.33	ڕەگی کار	و	وشەی بێواتا	-	کوڵوکۆ
.34	قەد	و	قەد	-	هاتوچۆ، گفتوگۆ
.35	قەد	و	ڕەگی کار	-	وتووێژ، مشتوماڵ، گوتوبێژ
.36	ژمارە	-	ناو	-	یەکشاخ، چوارچرا، هەزارپێ

.37	وشەی بێواتا	و	ناو	-	بڕوبیانوو، جڕوجانەوەر
.38	وشەی بێواتا	و	وشەی بێواتا	-	جرتوفرت، جیقونیق، جلقوفلق

١٤

ژمارەی لێکدراو (ژمارە + ژمارە):

ژمارەی لێکدراو کە پێک هاتووە لە (ژمارە + ژمارە)، بەجیا دەنووسین چونکە کاتێک زۆر بن، دەتوانن ئالۆزی دروست بکەن. هەر لەبەر ئەوە جگە لە ژمارەی ئاوێتە نەبێت هیچ ژمارەیەکی لێکدراو، واتە (ژمارە + ژمارە) پێکەوە نانووسین:

(19-11)، ژمارەی ئاوێتە:

یازدە، دوازدە، سێزدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە

(99-21)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(بیست و یەک = ٢١)، (سی و چوار = ٣٤)، (چل و پێنج = ٤٥)

(900-100)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(یەک سەد = ١٠٠)، (دوو سەد = ٢٠٠)، (سێ سەد = ٣٠٠)

تێبینی:

تەنها ئەم ژمارە سەدییانە دەکرێت پێکەوەش بنووسرێن، چونکە دەربڕینیان زۆر ڕوونە کە پێکەوەن و هەڵە دروست ناکەن:

یەکسەد، دووسەد، سێسەد، چوارسەد، پێنجسەد، شەشسەد، حەوتسەد، هەشتسەد، نۆسەد.

هەر ژمارەیەکیش لەگەڵ (سەد، هەزار، میلیۆن، میلیارد و هتد) بێن هەر بەجیا دەنووسرێن:

(یەک هەزار = ١٠٠٠)، (دوو هەزار = ٢٠٠٠)،

(سێ میلیۆن = 3 000 000)، (چوار میلیارد = 4 000 000 000)

...

نموونەی نووسینی ژمارەیەکی گەورە (1 852 344):

یەک میلیۆن و هەشت سەد و پەنجا و دوو هەزار و سێ سەد و چل و چوار.

***

(ژمارە + وشە):

بەڵام ژمارە لەگەڵ وشەیەکی تر کە وشەی لێکدراو دروست بکات پێکەوە دەنووسرێت:

دووشەممە، پێنجشەممە، منداڵێکی یەکساڵە. دوودڵ، چوارچرا، هەزارپێ، چوارتا.

شێوازی ژمارەکان:

لە باری ئاساییدا، شێوازی سێ ژمارەی چوار، پێنج و شەش لە فارسی و عەرەبیدا پێکەوە جیاوازییان هەیە. هەندێک جار، فۆنتەکە خۆی وا داڕێژراوە کە بەکارهێنەر ناتوانێت کاریگەریی لەسەر چۆنیەتیی شێوازی ژمارەکان بێت. زۆر تەختەکلیل و فۆنتی کوردی لەسەر شێوازی عەرەبییەکە داڕێژراوە. جیاوازییەکان بەگشتی لەم خشتەیەدا دەبینن:

عەرەبی	٩	٨	٧	٦	٥	٤	٣	٢	١	٠
فارسی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۰

١. ژمارەی بنجی:

یەک، دوو، سێ، یازدە، دوازدە، سێزدە، بیست و یەک، بیست و چوار

٢. ژمارەی پلەیی (ژمارە + ەم، ەمین):

یەک + ەم = یەکەم، دووەم،

یەک: یەکەم، یەکەمین

چوار: چوارەم، چوارەمین

ئەگەر ژمارە کۆتاییەکەی بزوێن بێت، ناوبەندی یـــــ دەخەینە نێوانیان:

ژمارە + یـ + ەم = نۆیەم، دەیەم، پەنجایەم.

سێ: سێیەم، سێیەمین.

نۆ: نۆیەم، نۆیەمین.

پەنجا: پەنجایەم، پەنجایەمین.

٣. ژمارەی دابەش:

دوو دوو، سێ سێ، پێنج پێنج، دە دە.

بەردەکان سێ سێ ڕیز بکە.

لەگەڵ ئامرازی (بە):

یەک بە یەک، دوو بە دوو، سێ بە سێ، پێنج بە پێنج.

٤. ژمارەی کەرتی:

(١/١٠): دە یەک = یەک لەسەر دە.

(٣/٧): سێ لەسەر حەوت = لە حەوتدا سێ.

(٠,٧): لە دەدا حەوت.

(٠,١٤): لە سەددا چواردە.

(٠,١٤٠): لە هەزاردا سەد و چل.

١٥

چاوگ و کاری لێکدراو:

ئەو چاوگانەی کە کاری لێکدراویان لێ دروست دەکرێت، وەک:

وشەیەک و چاوگێک (نانخواردن)،

پێشگرێکی ناسادە و چاوگێک (پێکهاتن)،

چ تێپەڕ بن وەک (فڕێدان)،

چ تێنەپەڕ بن وەک (سەرکەوتن)،
یان چاوگی (گەرمبوون) کە کاری ناتەواوی لێ دروست دەکرێت،
هەر هەموویان لە کاتی گەردانکردندا بەشی دووەمەکەیان بەجیا دەنووسرێت:

ڕانەبردوو:

فڕێدان: فڕێ دەدەم، فڕێ دەدەیت، فڕێ دەدەین.

سەرکەوتن: سەر کەوت، سەر دەکەوێت، سەر ناکەون.

گەرمبوون: گەرم دەبێت، گەرم نابێت.

نموونەی تر:

شێتبوون: شێت دەبم، شێت دەبیت، شێت دەبن.

لەدایکبوون: لەدایک دەبم، لەدایک دەبێت، لەدایک دەبن.

جێبەجێکردن: جێبەجێ دەکەم، جێبەجێ دەکەیت.

(نەک: جێبەجێدەکات، جێ بە جێ دەکات، جێبەجێ دەکات)

***

ئەمر:

فڕێ بدە، فڕێ مەدە، فڕێ بدەن، فڕێ مەدەن.

سەر بکەوە، سەر مەکەوە، سەر مەکەون.

گەرم ببە، گەرم مەبە، گەرم ببن، گەرم مەبن.

ڕابردوو:

فڕێم دا، فڕێت دا، فڕێی دا، فڕێمان داوە، فڕێیان داوە.

سەر کەوتم، سەر کەوتی، سەر نەکەوتن.

گەرم بووم، گەرم نەبووم، گەرم بوون، گەرم نەبوون.

ڕابردووی دوور: دوو وشەی کۆتایی پێکەوە دەلکێن:

فڕێم دابوو، فڕێت دابوو، فڕێمان دابوو، فڕێتان نەدابوو.

گەرم بووبووم، گەرم بووبوویت، گەرم نەبووبووین.

❊ ❊ ❊

گەردانکردنی کاری سادە:

کاری سادە بە هاتنی جێناو کەرت نابێت:

خواردن: دەمخوارد، دەیانخوارد، دەتانخوارد

(نەک: دەم خوارد، دەیان خوارد، دەتان خوارد)

١٦

وشەی داڕێژراو:

وشەی داڕێژراو ئەو وشانەن کە بە یارمەتیی (پێشگر prefix)، (پاشگر suffix) یان هەردووکیان (کۆنفیکس = confix) وشەی نوێ پێک دەهێنن، وەک:

بەهێز، وردەڵە، بێبەشی

پێشگر دوو جۆرە:

١. سادە: (دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

٢. ناسادە: (پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

***

با پێشەکی ئەم سێ چەمکانە جیا بکەینەوە:

١. وشەی داڕێژراو (بەهێز، مشکۆڵە، نەخۆشی)

٢. چاوگی داڕێژراو (داگرتن، هەڵگرتن، دابڕین)

٣. کاری داڕێژراو (دادەگرم، هەڵدەگرین، ڕادەکەم)

***

١. گەردانکردن، بە پێشگری سادە:

(دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

١.١. ڕانەبردوو، تێپەڕ، تێنەپەڕ بە پێشگری سادە پێکەوە دەنووسرێت:

تێپەڕ:

داکردن: دادەکەم، داناکەم، دادەکەین، داناکەین.

تێنەپەڕ:
هەڵبوون: هەڵدەبم، هەڵنابم، هەڵدەبیت، هەڵنابیت، هەڵدەبێت.

۱.۲. ئەمر، تێپەڕ، تێنەپەڕ، پێکەوە دەنووسرێت:
داکردن: دابکە، دامەکە، ڕابکە، ڕامەکە.
ڕابوون: ڕابە، ڕامەبە، ڕابن، ڕامەبن.

***

۱.۳. ڕابردوو:
تێپەڕ: بە هاتنی جێناوی لکاو جیا دەبێتەوە:
دام کرد، دام نەکرد، دامان بڕی، دامان نەبڕی.

تێنەپەڕ: پێکەوە:
هەڵبوون: هەڵبووم، هەڵبوویت، هەڵبووین.
هەڵنەبووم، هەڵنەبوویت، هەڵنەبووین.

***

۳. ڕابردووی دوور:
تێنەپەڕ، هەمووی پێکەوە:
هەڵبوون: هەڵبووبووم، هەڵنەبووبووم، هەڵبووبووین، هەڵنەبووبووین.

تێپەڕ: بە هاتنی جێناو جیا دەبێتەوە:
داکردن: دام کردبوو، دام نەکردبوو، دامان کردبوو، داتان نەکردبوو.

***

تێبینی: ئەکادیمیا لەم دواییانەدا پێکەوەنووسینیشی ڕێپێدراو کرد: (هەڵمکرد، هەڵتکرد، هەڵیکرد)، بەڵام ئێمە هەر بەجیا دەینووسین، چونکە هەر لە کۆنەوە باو بووە و بۆ ڕێنووسێکی یەکدەست یەک بژارە باشترە تا دوو بژارە.

***

۲. گەردانکردن، بە پێشگری ناسادە:

(پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

یاسا: له گەردانکردندا بەشی دووەم جیا دەبێتەوە.

٢.١. ڕانەبردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێپەڕ:

پێکهێنان: پێک دەهێنم، پێک ناهێنم، پێک دەهێنن، پێک ناهێنن.

ڕێککەوتن: ڕێک دەکەوم، ڕێک ناکەوم، ڕێک دەکەویت، ڕێک ناکەویت.

تێنەپەڕ:

تێکچوون: تێک دەچم، تێک ناچم، تێک دەچن، تێک ناچن.

ڕێکبوون: ڕێک دەبم، ڕێک نابم، ڕێک دەبیت، ڕێک نابیت.

٢.٢. ڕابردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێنەپەڕ:

ڕێکبوون: ڕێک بووم، ڕێک نەبووم، ڕێک بوویت، ڕێک نەبوویت.

تێپەڕ:

ڕێککردن: ڕێکم کرد، ڕێکم نەکرد، ڕێکت کرد، ڕێکیان کرد

٢.٣. ئەمر:

ڕێک بکە، ڕێک مەکە، پێک بهێنن، پێک مەهێنن.

٢.٤. ڕابردووی دوور:

ڕێکم کردبوو، ڕێکم نەکردبوو، ڕێکتان کردبوو، ڕێکیان نەکردبوو.

***

تێبینی: دەبێت وریا بین کە کاتێک وشە ئەرکی ناو دەبینێت پێکەوە دەنووسرێت بەڵام کاتێک ئەرکی کاری گەردانکراو دەبینێت بەشی دووەمەکەی جیا دەبێتەوە:

ئەوان لەسەر ڕێککەوتن زۆر قسەیان کرد و ئاخری پێکەوە ڕێک کەوتن.

"ڕێککەوتن" ناوە، بەڵام ڕێک کەوتن، کاری گەردانکراوە، ڕێنووسیان دەبێت جیاواز بێت.

ئەوان گرووپێکیان پێک هێنا. (نەک: پێکهێنا).

١٧

سێ پێشگر + چاوگ:

کاتێک سێ پێشگر (کە لە باری ئاساییدا تێکەڵێکن لە پێشگری بێواتا و وشەی واتادار) لەگەڵ چاوگێکدا دێن، بۆ ئەوەی وشەکان زۆر درێژ نەبنەوە، دوو پێشگرەکەی بەجیا دەنووسین و سێیەم پێشگر دەلکێنین بە چاوگەکەوە (چ پێشگرەکە بێواتا بێت، چ وشەیەک بێت):

چاوگ: پێ لێ هەڵبڕین، دەست لێ هەڵگرتن، خۆ تێ هەڵقورتاندن.

گەردان: پێم لێ هەڵبڕی، پێی لێ هەڵمەبڕە، پێی لێ هەڵدەبڕن.

دەستی لێ هەڵگرە، دەستی لێ هەڵمەگرە.

١٨

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) بەجیا دەنووسرێن:

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) ئاماژەن بە کەس یان شتی سێیەم:

(بە ئەو) بڵێ = (بەو) بڵێ = (پێی) بڵێ.

(بە ئەو) کورت بووەتەوە و بووە بە (بەو)، ئەویش کورت بووەتەوە و بووە بە (پێی).

(بە ئەو) = (بەو) = (پێی)

کەوا بێت (پێی) لەڕاستیدا سەربەخۆیە و کورتکراوەیە.

(تێ) و (لێ)ش هەر بە هەمان شێوە، هەر بۆیە بە شێوەی سەربەخۆ دەیاننووسین:

پارەم پێ نەما. (پارە بە من نەما.)

(نەک: پارەم پێنەما.)

دەستی تێ خست. (دەستی خستە ناو ئەوە). دەستی خستە ناوی.)

(نەک: دەستی تێخست.)

دەستی لێ دا. (دەستی لە ئەو دا. دەستی لەو دا.)
(نەک: دەستی لێدا.)

ئەمانە کە ئامرازی (پێ، تێ، لێ)یان تێدایە، وا گەردان دەکرێن:
(دەستتێوەردان): **دەستی تێ وەردە، دەستی تێ وەردا.**
(دانپێدانان): **دانی پێدا دەنێت، دانی پێدا نا.**
(سەرلێشێواندن): **سەری لێ دەشێوێنێت. سەری لێ شێواند.**

کاتێ جێناوی لکاو دێت، جیا دەبنەوە:
پێم گوت، پێم وت. (نەک: پێمگوت، پێموت.)
لێمان سەند. (نەک: لێمانسەند.)

١٩

وشەی نافەرهەنگی:

تێکڕا، وشەی لێکدراو و داڕێژراو، کە بوون بە وشەی فەرهەنگی، هەموو کەرتەکانیان پێکەوە بنووسرێن، دەستەواژەی هاوەڵکاری و هاوەڵناوی کە هێشتا نەبوونەتە وشەی فەرهەنگی، کەرتەکانیان بەجیا و لێک نزیک بنووسرێن، وەک **چنگ لەسەرشان.**

٢٠

نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن

ئەم فۆنیم و نیشانانە دەلکێن بە وشەکانەوە:

دەڕۆیشت، نەدەڕۆیشت.

دەمبرد، نەمدەبرد.

هەڵبگرە. هەڵمەگرە. هەڵنەگری، هەڵنەفڕی،

دابخە، دامەخە.

٢١

(نە)ی ڕەتکردنەوە

(نە)ی ڕەتکردنەوە بەجیا دەنووسرێت:

نە دێم نە دەڕۆم.

نە ئێوە نە ئێمە هیچمان پێ ناکرێت.

٢٢

کێشەی (د):

(د)ی سەرەکیی ئەو وشانەی بە (د) کۆتاییان هاتووە، لە کاتی هاتنی "دا" کە پاشبەندە، نابێت بقرتێنرێت:

لەبن بەردد (نەک: بەردا)،

لەناو هەردد (نەک: هەردا)

لە هەندێک ناوچەدا دەنگی (د) بە شێوەیەکی نزیک لە (و) بێژە دەکرێت، ئەوە تەنیا بێژەکردنێکی ناوچەییە و لە زمانی ئەدەبیدا بێگومان دەنگی (د) ڕێک وەک خۆی دەبێت بێژە بکرێت.

ئەحمەد (نەک: ئەحمەو)

قادر (نەک: قایر)

٢٣

(پێشبەند preposition):

پێشبەند دوو جۆرە: (سادە و لێکدراو)، نالکێنرێن بە وشەی پێش و پاش خۆیانەوە

پێشبەندی سادە:

ئەو بە فڕۆکە سەفەر دەکات بۆ کوردستان.

تۆ لە کوێ ئەوت بینی؟

پێشبەندی لێکدراو:

پێنووسەکە **لەسەر** مێزەکەیە.

کتێبەکە **لەژێر** ڕۆژنامەکەیە.

منداڵەکە **لەتەنیشت** دارەکە وەستاوە.

تارا **لەپاڵ** دیوارەکە چاوەڕێ دەکات.

کۆرپەکە **لەناو** بێشکەکەیە.

ڤیان **لەگەڵ** ئەوین چوو بۆ خوێندنگە.

***

ڕوونکردنەوە:

پێشبەندی لێکدراو لە دوو بەش پێک هاتووە، هیچ کامیان بەتەنیایی ناتوانن لەو دۆخەدا ئەرکی پێشبەندەکە تەواو بکەن، بۆیە پێویستیان بە یەکترە، بۆ تەواوکردنی ئەرکی پێشبەندەکە.

٢٤

(پاشبەند):

پاشبەند کە جاروبار (پاشگر)یشیان پێ وتراوە، هەر ئامرازن وەک (ە، ەوە، دا، ێ، ڕا) و دەلکێنرێن بەدوای وشەوە، هەر بۆیە (پاشبەندی لکاو)یشیان پێ دەوترێت، وەک:

لێرە**دا**.

دەچمـ**ـە** سلێمانی.

لە کەرکووکــ**ـەوە** هاتووم.

ئەو لە خۆشیـ**ـدا** نازانێت چی بکات.

لە ماڵ**دا** ئەوم بینی. (نەک: لە ماڵ دا ئەوم بینی.)

ئەو لە ماڵ**دا**یە. (نەک: ئەو لە ماڵ دایە.)

لە ئامێدی**ڕا** بە پێیان هات.

لە چوارچرا**وە** هاتوون.

بە ماڵەوە ڕۆیشتووین.

(دەوربەند، لابەند circumposition):

ئەگەر تێبینیی ئەو پاشبەندانەی سەرەوەتان کردبێت دەبینن لە پێش ناوەکانەوە پێشبەندی (لە) نووسراوە. وەک:

لە ماڵدا

لە کەرکووکەوە

هەر کاتێک پێشبەندێک و پاشبەندێک پێکەوە بکەونە ئەملا و ئەولای وشەیەکەوە، ئەوە پێی دەوترێت: (دەوربەند، لابەند circumposition).

لەم دۆخانەدا پێشبەندەکان بە سەربەخۆ دەنووسرێن و پاشبەندەکان دەلکێن بە وشەکانی پێشیانەوە، وەکوو:

لە کوردستانـدا

لە کرماشانـەوە

لە کوێوە

لە تارانـێ

لە کوێرا

بە ئاسمانــەوە

تێبینی: جاران بەم پاشبەندانە دەوترا "**پاشگر**" ئێستا پێیان دەوترێت "**پاشبەند**". ئەگەر لە شوێنێکدا وشەی پاشگرتان بینی، پێتان سەیر نەبێت.

٢٥

(ئامرازی لێکدەر) بەجیا دەنووسرێن:

من و تۆ (نەک: منوتۆ، منوتۆ)

هەوڵ بدە تا بگەیتە ئامانج. (نەک: تابگەیتە ئامانج.)

یا بڕۆ یا دانیشە. (نەک: یابڕۆ یادانیشە.)

٢٦

کێشەی "بێـ"، "بێ" و "بەبێ":

هەر کاتێک خاوەندارێتی لە وشەکە بسێنرێتەوە پێکەوە دەنووسرێت:

کوڕێکی بێکەس (نەک: کوڕێکی بێ کەس)

بێخانوو، بێباوک، بێپارە (نەک: بێ خانوو، بێ باوک، بێ پارە).

بێتۆیی دەمکوژێت.

بەبێ تۆ ناچم. = بێ تۆ ناچم.

بەبێ ئازادی ژیان ئەستەمە. = بێ ئازادی ژیان ئەستەمە.

٢٧

هاوەڵکاری چۆنیەتی:

(هاوەڵکاری چۆنیەتی) پێکەوە دەنووسرێت:

بەهێواشی، بەئەسپایی، بەپەلە (نەک: بە هێواشی، بە ئەسپایی)

ئەو بەجوانی دەدوێت.

"بە" پێشگرە، "بەجوانی" هاوەڵکاری چۆنیەتییە. پێشگر و وشەکە پێکەوە دەنووسرێن: بەجوانی.

سارا بەهێواشی دەنووسێت.

چۆن دەنووسێت؟ – بەهێواشی slowly

تێبینی:

لەناو گرنگترین هاوەڵکارەکاندا، هاوەڵکاری چۆنیەتی هەمیشە پێکەوە دەنووسرێت. هەروەها ئەگەر هاوەڵکاری کاتی جێناوی نیشانەی بچێتە سەر، پێکەوە دەنووسرێت:

1. هاوەڵکاری کاتی: سبەی دەچم بۆ مەهاباد.
2. هاوەڵکاری کاتی: ئەمشەو دەچم بۆ میوانی. (ئەمـ + شەو)

3. هاوەڵکاری شوێنی: لە قوتابخانەدا وانە دەخوێنم.
4. هاوەڵکاری چۆنیەتی: ئەو بەهێواشی دەدوێت. slowly
5. هاوەڵکاری چەندیەتی: ئەو زۆر دێت و دەچێت.
6. هاوەڵکاری ڕێکخستن: باڵندەکان پۆل پۆل فڕین.

٢٨

ئامرازی (تر، ترین) و وشەی (تر = دیکە):

ئامرازی پلەی بەراورد و پلەی باڵا (تر، ترین) دەلکێن بە وشەی پێش خۆیانەوە:

جوان، جوانتر، جوانترین

بەڵام وشەی (تر = دیکە) ئامراز نییە و وشەیەکە، بەجیا دەنووسرێت:

ڕۆژێکی تر (ڕۆژێکی دیکە)

کەسێکی تر (کەسێکی دیکە)

٢٩

ئامرازی (ش) وشە کەرت ناکات:

بشتەوێ ناتدەمێ، نەشخۆی.

نەشهات، نەشمانگرت، بشمانبەن.

٣٠

وشەی بێگانە:

وشەی بێگانە ئەگەر زۆر تایبەتی بوو بە ڕێنووسی زمانەکەی خۆیەوە دەخرێتە ناو کەوانەوە، نموونە:

لە زمانی کوردیدا بە (فتحە، ضمە و کسرە) دەوترێت: سەرە، بۆرە و ژێرە.

ئەگینا لە باری ئاساییدا هەر وشەیەکی بێگانە بە ڕێنووسی کوردی دەنووسین:

ئەڵڵا، قەڵەم، سوریا، ڤیکتۆر، بەغداد.

سووان

هەر لە کۆنەوە هەندێک دەنگ لە زمانی کوردیدا سواون، وەک: (ئـ):

گوڵئاو، بووە بە گوڵاو،

ئینشائەڵڵا، بووە بە ئینشاڵلا.

گوڵئەندام بووە بە گوڵەندام:

گوڵەندام ئەی تەنافی گەردەنم زوڵفی پەرێشانت

عیلاجێ! چارەیێ! ڕوحمێ! ئەمان دەستم بە دامانت

"وەفایی"

نیشانەی (تشدید)ی عەرەبی

(تشدید)ی عەرەبی بە دووپاتبوونەوە دەنووسرێت:

(موحەممەد، نەججارِ، بەننا).

جاری وایە یەکێک لە پیتەکان دەسوێن:

موحەمەد، محەمەد، نەجارِ.

٣١

کێشەی (دە، ئە):

هەم لە کرمانجی و هەم لە ئەدەبیات و وێژەی کۆنی کوردیی ناوەڕاستدا هەمیشە "دە" بەکار هێنراوە:

گەر دەپرسی من لەبەر چی کەم دەخۆم

من بـە برسی قـەت مەزانە غەم دەخۆم

"نالی"

باشترە لە زمانی ئەدەبیدا شێوەی کۆنی "دە" بپارێزین.

٣٢

(نیومەودا semi-space):

زمانی کوردی زمانێکی لێکدراوییە. پڕە لە پێکهاتەی جۆربەجۆر. هەر لە کۆنەوە شێوە جۆربەجۆرەکانی دیاری کراون و جێ کەوتوون. زمانەوانانی شارەزا و لێژنەی جۆربەجۆر لەسەریان ڕێک کەوتوون:

وشەی سادە (باران).

داڕێژراو بە پێشگر (داهێنان، بەهێز)، بە **پاشگر** (خواردنەوە).

بە پێشگر و پاشگر (بەجوانی).

بە **پێشبەند** (لە کوردستان) و بە **پاشبەند** (لێرەدا).

بە پێشبەند و پاشبەند پێکەوە (لە کوردستاندا).

پێشبەندی سادە: بە، بۆ، لا، تا.

پێشبەندی لێکدراو: (لەگەڵ، لەسەر، لەژێر).

وشەی لێکدراو بەبێ ناوبەند (ڕەشماڵ)، (چاوجوان)، (بالابەرز)، (دەستکورت).

وشەی لێکدراو بە ناوبەند (گوڵەگەنم)، (پشتاوپشت)، (کوێرەڕژێن).

ئەگەریش وشە لێکدراوەکان درێژ بوون بە بۆشایی جیا دەکرێنەوە:

کوێرە ڕژێنە کۆئەندام (Endocrine system).

داڕێژراوی سادە: (هەڵکردن)، ئاڵۆز: (دەست لێ هەڵگرتن).

داڕێژراو لە کاتی گەرداندا: (دەستم لێ هەڵگرت).

داڕێژراوی ناسادە: (تێکشاندن)، (لێکدان). گەردان: (تێکی دەدەم)، (لێکیان دا).

چاوگی لێکدراو (نانکردن). لە کاتی گەردانکردن واتە کاردا، دوابەشی بەجیا دەنووسرێت: (نان دەکەم)، (نانتان کرد).

ڕێنووسی هەموو ئەمانە هەر لە کۆنەوە دیاری کراون، یاسای خۆیان هەیە، یان دەلکێنرێن بە یەکترەوە یان بەجیا دەنووسرێن. هەموویان لەم نامیلکەیەدا لە شوێنی خۆیاندا ڕوون کراونەتەوە. ئەم ڕێبازە لە کۆنەوە بەکار هێنراوە و دەقی گرتووە.

هەر بۆیە پێویست ناکات بە نیومەودا هەموو ئەو یاسا و ڕێسا ڕێنووسییە دەقگرتووە کۆنانە تێک بدرێت و سەرلەنوێ شێوازێکی دیکە دابهێنرێت. شێوازێک کە کەس نازانێت سنوورەکەی کامەیە و کێ بڕیار بدات چی بکەوێتە بەر نیومەوداوە. هەروەها بەتایبەت ئەگەر شێوازەکە لەگەڵ زانستی سەردەمدا، واتە ئایتی، کێشەی هەبێت و بەربەست بۆ پرۆگرام و پرۆگرامداڕێژەران چێ بکات.

پسپۆڕانی کورد لە بەشی ئایتیدا، هاودەنگن لەسەر ئەوەی کە نیومەدا بەکار نەهێنرێت، وەک یەکێک لە شارەزایانی ئایتی دەڵێت: نیومەودا کێشە بۆ مەکینەکانی گەڕان (گووگڵ)، بەرهەمهێنانی ئۆتۆماتیکی دەق (چەت جی.پی.تی)، پێواژۆی زمان و تایپ و هتد دروست دەکات

بڕیاری گرووپە ئایتییە کوردییەکان لەسەر نیومەودا:

بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە (U+200C).

لابردنی جیاکەرەوە (بە Zero Width Non-Joiner ناسراوە)، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بەکار هێنراوە.

***

ئەمە واتە بۆ نموونە نابێت بنووسین: "سەهۆڵفرۆش"، بەڵکوو دەبێت بنووسین: "سەهۆڵفرۆش".

٣٣

کێشەی گۆڕانی (وو) بۆ (ۆ):

نموونەی وەک (خانۆکەم کڕی، جوانۆکەم ئاو دا.) لادانێکی گەورەیە لە ڕێنووس و تێکدانی وشەی پێکهاتەی وشەی سەرەکییە، هەر دەبێت بنووسرێت:

خانووەکەم کڕی. جوانووەکەم ئاو دا.

٣٤

(یەک، یێک):

بۆ نووسینی "یێک" پاش بزوێن باشترە کەڵک لە "یەک" وەربگرین، چونکە ئاسانترە لە دوو پیتی (یێـ)، هەروەها کەمتر (یـ) دووپات دەبێتەوە:

گرمەیەک (نەک: گرمەیێک).

شنۆییەک (نەک: شنۆییێک).

مەهابادییەک (نەک: مەهابادییێک)

کێشەی جێناوی لکاوی تاک و کۆ:

لە کاتی نووسینی جێناوی لکاودا نابێت پیتی (ی) لەبیر بکرێت. بۆ ئەوە گرنگە مرۆڤ ئاگاداری خشتەی جێناوە لکاوەکان بێت:

کۆمەڵە		تاک	کۆ	
کۆمەڵەی ١	+ قەد	م / ت / ی	مان / تان / یان	ڕابردووی تێپەڕ
کۆمەڵەی ٢	+ قەد	م / یت / ـ	ین / ن / ن	ڕابردووی تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٣	دە + ڕەگ +	م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٤	ب + ڕەگ +	ـ / ە / ـ	ـ / ن / ـ	داخوازی

نموونە:

کاری تێپەڕ: کۆمەڵەی یەکەم: (م، ت، ی ـ مان، تان، یان)

کڕین: قەد (کڕیـ) + جێناو

تاک: **کڕیـم، کڕیـت، کڕیـی (نەک: کڕی)**

کۆ: **کڕیـمان، کڕیـتان، کڕیـیان (نەک: کڕیان)**

کاری تێنەپەڕ: کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)

فڕین: قەد (فڕیـ) + جێناو

تاک: **فڕیـم، فڕیـیـت، فڕی**

کۆ: **فڕیـیـن، فڕیـن، فـڕین**

کاری ئاوارتە و جێناو

هەندێک چاوگ هەن کە لە دۆخی کاردا گەردانیان لەگەڵ جێناوەکاندا ئاسایی نین و ئاوارتە (استثنا)ن. هەر جۆرێک بکەین هەر لە یاساکان لادەدەن. وەک:

ژیان، گریان، شیان و هتد.

ژیان، تێنەپەڕە

ڕانەبردوو: بەپێی کۆمەڵەی ٣ گەردان دەکرێت:

تاک: (دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت): (دە + ژ + ی + جێناوی لکاو):

دەژیم، دەژییت، (سێیەم کەس): دەژێت، دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نابێت بێن، بۆیە یان هیچی پێ زیاد ناکەین (دەژی)، یان بزوێنێکی دەقرتێنین: دەژێت.

واتە:

تاک: دە + ڕەگ + (م / **یت / ات، ێت**):

ژیان: دەژیم، دەژییت، سێیەم کەس: دەژی/دەژێت.

کۆ: دە + ڕەگ + (ین / ن / ن):

دەژیین، دەژین، دەژین

ڕابردوو، کۆمەڵەی ٢: (قەد + جێناوی لکاو):

ژیا + (م، یت، -، ین، ن، ن):

تاک: ژیام، ژیایت، ژیا

کۆ: ژیاین، ژیان، ژیان.

ئەمر یا داخوازی بەپێی کۆمەڵەی ٤:

تاک: ب + ڕەگ + (ـ / ە / ـ).

تاک: بژی + ە دەبێتە "بژیە"، دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت جێناوەکەی پی زیاد ناکەین و هەر وەک خۆی دەیهێڵینەوە: ب + ژی، واتە:

تاک: بژی

کۆ: لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەیەکیان نییە و بەپێی یاساکە گەردان دەکرێن:

کۆ: ب + ڕەگ + (ـ / ن / ـ):

کۆ: بژین

***

گریان

ڕانەبردوو، بەپێی کۆمەڵەی ٣:

دە + ڕەگ + (م / **یت / ات، ێت**):

داخوازی/ئەمر:

تاک: ب + ڕەگ + (ـ / ە / ـ): چونکە "گری" خۆی بە بزوێن کۆتاییی هاتووە لەگەڵ جێناوی "ە" نایەنووسین، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نایەن: "بگریە"، بەڵکوو وەک خۆی دەمێنێتەوە: بگری.

تاک: بگری

کۆ: ب + ڕەگ + (ـ / ن / ـ). لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەی نییە و گەردان دەکرێت:

کۆ: بگرین

ڕابردوو:

گریان، تێنەپەڕە، بەپێی کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)

گریام، گریایت، گریا

گریاین، گریان، گریان.

***

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

(دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت): (دە + دەشێ + جێناوی لکاو):

دەشێم، دەشێیت، دەشێت.

ڕابردوو: شیام، شیایت، شیا. شیاین، شیان، شیان.

داخوازی: بشێ

***

دەرەنجام:

کاری چاوگی وەک **ژیان، گریان، شیان** و هتد لە دۆخی ڕانەبردوو و داخوازیدا نائاسایین، لە دۆخەکانی تردا ئاسایین:

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

(دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت): (دە + دەشێ + جێناوی لکاو):

دەشێم، دەشێیت، سێیەم کەس: دەشێ + ێت = دەشێێت. دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت یەکێکیان نانووسین: دەشێت. واتە:

شیان: دەشێم، دەشێیت، دەشێت.

***

هەروەها کاتێک وشەی پێش لە جێناو، بە "ی" کۆتاییی هاتبێت، نابێت "ی"ی جێناو لەبیر بکرێت، نموونەی تر:

چیم وت؟ چیت وت؟ چیی وت؟

چیمان وت؟ چیتان وت؟ چییان وت؟

کۆتاییم هات. کۆتاییت هات. کۆتاییی هات.

کۆتاییمان هات. کۆتاییتان هات. کۆتایییان هات.

حەناییی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان.

٣٦

کێشەی تێکەڵکردنی (ڤ)، (ف)، (و):

لە زمانی کوردیدا پیتی (ڤ = V)مان هەیە، دەبێت ئەو ناوانەی لە زمانە ڕۆژاواییەکاندا (V)یان تێدایە وەک خۆی بە (ڤ) بیاننووسین:

ڤیکتۆر هۆگۆ (نەک: فیکتور هۆگۆ، ویکتۆر هۆگۆ)

ڤیدیۆ (نەک: ویدیۆ)

ڤۆلڤۆ (نەک: ولو)

ئەرشیڤ، ئارشیڤ (نەک: ئەرشیف، ئارشیو)

ئێڤا (نەک: ئێوا).

٣٧

ڕۆژانی هەفتە:

شەممە، یەکشەممە (نەک: یەک شەممە)، دووشەممە (نەک: دوو شەممە).

بەڵام ئەگەر مەبەستمان یەکێک لە ڕۆژەکانی هەفتە بێت ئەوە بەجیا دەینووسین:

من تەنیا یەک هەینیی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا هەینییەکی تر)

من تەنیا یەک شەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا شەممەیەکی تر)

من تەنیا یەک دووشەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا دووشەممەیەکی تر)

دارمیوەکان:

دارهەنار (نەک: دار هەنار)، دارمۆز (نەک: دار مۆز)، دارگوێز (نەک: دار گوێز)، دارمێو (نەک: دار مێو)

(بە پێی) و (بەپێی):

بەجیا: بە پێی خۆی چوو بۆ لای دوکتۆر.

پێکەوە: بەپێی بڕیارەکە جێبەجێی بکە.

ناوبەندی (و):

هەمووان: هەمووان: هەموان: هەمووان.

لە وشەی (هەمووان)دا بزوێنی (ا) کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی (وو û) و کورتی دەکاتەوە و دەیکاتە بزوێنی کورتی (و u) و دەبێتە (هەموان)، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نانووسرێن، ناوبەندی (و) دەخەینە نێوانیان و دەبێتە: هەمووان (hemuwan). کەچی خەڵک پێیان وایە ئەمەیە (هەمووان hemûan).

کەوا بێت لە وشەی (هەمووان)دا دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەهاتوون.

هەروەها وشەکانی تری وەک هاتووان، ڕۆیشتووان، کەوتووە، بەستووە بە هەمان شێوەن، واتە پێک هاتوون لە (ووا uwa) یان (ووە uwe).

***

ناوبەندی درێژ (وو) یان کورت (و)؟

هەندێک وشەی لێکدراو بە ناوبەندی وەک (و) پێکەوە دەلکێنرێن، وەک: (هێلکەوڕون، مشتومڕ، هاتوچۆ، دەستوبرد). کاتێک کە ناوبەندەکە پاش بزوێن بێت، دەنگەکەی کورتە و کاتێکیش پاش نەبزوێن بێت، دەنگەکەی درێژە. بەڵام لەبەر ئەوەی کە ناوبەندمان هەر بە یەک (و) دیاری کردووە، هەر بە یەک (و) دەیاننووسین: (هاتوچۆ) پێویست ناکات لە دۆخی لێکدراودا بنووسین (هاتووچۆ)، هەرچەندە کە نووسینیشی بە هیچ شێوەیەک هەڵە نییە.

***

(وا) مامەڵەی وشەیەکی سەربەخۆی لەگەڵدا دەکرێت:

پێم وا نییە، پێم وا بوو، وا نەبوو، وا دیارە.

لە دۆخی ڕانەبردوودا، چونکە "ە" بەتەنیا نانووسرێت، بە ناوبەندی (یـ) دێنە تەنیشت یەکترەوە: وایە

٣٩

کێشەی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

وەک پێشتریش لە بەشی ناوی لێکدراودا ڕوون کراوەتەوە، وشەی لێکدراو کە بە ناوبەندی "ە" پێکەوە لێک دەدرێن، پێکەوە دەنووسرێن. وەک:

گوڵەگەنم، مانگەشەوە

بەڵام نابێت ئەو بزوێنی (ە)یە لەگەڵ بزوێنی (ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە تێکەڵ بکرێت.

(ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

ئەم بزوێنە دەلکێت بە کۆتایی وشەی یەکەمەوە، بەڵام بۆشایی دەبێت لەگەڵ وشەی دووەمەوە، نموونە:

شەوە گەرمەکە (نەک: شەوەگەرەمەکە).

بەفرە زۆرەکە، (نەک: بەفرەزۆرەکە)

کچە جوانەکە، (نەک: کچەجوانەکە)

منداڵە بزێوە جوانە چاوشینەکە

(نەک: منداڵەبزێوەجوانەچاوشینەکە).

ئەم هاوەڵناوانە لەگەڵ وشەی یەکەمدا، وشەی لێکدراو دروست ناکەن، تا پێویست بکات پێکەوە بنووسرێن. ئەگەر بێت و هەموویان پێکەوە بنووسرێن، وشەکان پێکەوە زۆر دوورودرێژ دەبنەوە.

٤٠

چەند بڕیارێکی نوێیی ئایتی لە پەیوەندی لەگەڵ زمانی کوردیدا

تێبینی:

لە کۆبوونەوەیەکی سەرهێڵی ئایتیدا لە ڕێکەوتی ٢٠٢٢/٠٦/٢٢ بڕیار درا کە نیومەودا هەرگیز بەکار نەهێنرێت، چونکە لە کاتی نووسینیدا سیستەمە ئایتییەکان تێک دەدات.

لێرەدا بەشێک لەو بڕیارانە دەخرێتە بەردەست:

ڕێسا و چەسپاندنی ڕێنووسی زمانی کوردی

بۆ دروستکردنی هەڵەچن (spell checker)ێک بۆ زمانی کوردی، وشەدانێک لە وشە ڕاست و دروستەکان و گەردانکردنی وشەکان و کردارەکان پێویستن. کلیلی سەرکەوتنی کاری هەڵەچنەکە ئەوەیە کە ئەرکەکانی لەسەر ڕێنووسێکی یەکگرتوو جێبەجێ بکرێن.
لەسەر ئەو بنەمایانەی کە ئەکادیمیای کورد لە نامیلکەی ڕاسپاردەکانی زمانی کوردیدا دایڕشتووە و بەڕێز **دیاکۆ هاشمی** بە نموونە و شیکاری لێکی داونەتەوە و باسی کردوون کاری هەڵەچنەکە ساز دەکرێت.
لەو گرفتانەی کە پێویستن چار بکرێن و نەمێنن، چ لە نووسراوە ئەلیکترۆنییەکان و چ لەسەر هەندێک تەختەکلیل بریتین لە:

١. بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە (U+200C).
لابردنی جیاکەرەوە (بە Zero Width Non-Joiner ناسراوە)، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بەکار هێنراوە.
٢. بەکارنەهێنانی تەقەڵ یان داش لەنێوان دوو وشەدا.
پێویستە کە وشە لێکدراوەکان وەکوو خۆیان بنووسرێنەوە، ئەگەر وشەکە درێژ بوو، ئەوا بە بۆشایی بچووک بکرێنەوە.
٣. پیتی کورتکراوە لاتینییەکان/کوردییەکان بە خاڵ جیا بکرێنەوە
زۆرێک لە کورتکراوەکان وەکوو (پدف PDF) یان (پدک: پارتی دیموکراتی کوردستان) پێویستە یەک شێوەی یەکگرتوو بۆ نووسینەوەیان بەکار ببرێت، ئەویش دانانی خاڵە لەنێوانی پیتەکاندا.
پ.د.ف
پ.د.ک
لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە سەروشەکان ئەگەر لاتینی بوون بە کاپیتاڵ بنووسرێن: (**PDF**)، ئەگەر بە ئەلفبێی کوردی بنووسرێن ئەوە خاڵ بکەوێتە نێوانیان: (**پ.د.ف**)، (**پ.د.ک**).

٥. هەندێک تێبینیی گشتی

1. هەوڵ بدرێت ئەو تەختەکلیلانەی کە کراونەتە بنەڕەت برەویان پێ بدرێت و ئەو بڕیارەی حکوومەت زیندوو بکرێتەوە لە فەرمانگە و بەڕێوەبەرایەتییەکانی حکوومەتدا.
2. هەموو ئەوانەی کە کاری وەرگێڕان دەکەن، پێویستە پابەند بن بە بەکارهێنانی یەک تەختەکلیل.
3. هەموو کۆدەکان و پیتە کوردییەکان، تەختەکلیلی کوردی و شێوەکانی لەسەر عەرەبی و ئینگلیزی نێردراون بۆ گووگڵ، سامسۆنگ، ئەپڵ، هواوی و مایکرۆسۆفت. ئەگەر هەر شوێنێکی تر کە ئەو کۆدانە بەکار ناهێنێت ئاگادار بکرێتەوە و نەخشەی پیت و کۆدەکانی پێ بدرێت.
4. وشیارکردنەوەی خەڵکی بۆ بەکارهێنانی تەختەکلیلێکی یەکگرتوو، بۆ نووسین بە ڕاست و دروستی و لەپێناو نەهێشتنی هەڵەی ڕێنووس.

بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ئەو خاڵانە کرتە بکە سەر ئەم بەستەرە:
وتووێژێکی سەرهێڵ لەسەر زمانی کوردی و تەکنۆلۆژیا

٤١

جیاوازیی نێوان (پێشگر/پاشگر) و (پێشبەند/پاشبەند):

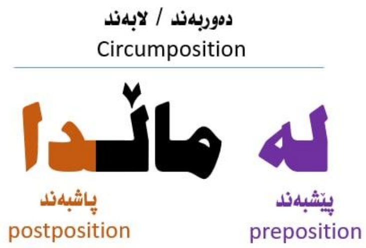

پێشگر و پاشگر دەلکێن بە وشەوە:

بێکەسی، بێماڵی

پێشبەند نالکێت بە وشەوە، بەڵام پاشبەند دەلکێت بە وشەوە:

بە فڕۆکە، لە ماڵدا، لە پۆلدا، بە ئاسمانەوە

٤٢

نووسینی بکەرنادیار

(چاوگی تێپەڕ)

دە + ڕەگی چاوگ + رێ = بکەرنادیار

(خوێندن)

دە + خوێن + رێ = دەخوێنرێ

کەوا بێت:

دەخوێنرێ نەک دەخوێندرێ.

دە + نووس + رێ = دەنووسرێ

دەبینرێ، دەفرۆشرێ، دەوترێ.

*

بەڵام ئەگەر ڕەگەکە بە (ر، ڕ) کۆتاییی بێت "د"ی پێ زیاد دەکرێت:

کڕین: دە + کڕ + د + رێ = دەکڕدرێ

ناردن: دە + نێر + د + رێ = دەنێردرێ

باشتریشە کە فۆنیمی "ت"یان پێ زیاد بکەین:

دەکڕدرێت، دەنێردرێت، دەنووسرێت، دەخوێنرێت.

٤٣

دەستەواژە یان ڕستەی بێ کردار

هەندێک دەستەواژە هەن کە لەبەر ئاسانی کارەکانیان بەکار ناهێنرێن. وەک:

شەو شاد.

ئەمە لە بنەڕەتدا بەم جۆرە بووە:

هیوادرم شەوت شاد بێت.

دواتر سادە کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد بێت.

دیسانەوە کورت کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد.

ئەویش کورت بووەتەوە بۆ: شەو شاد.

ئەمانە کە کورت بوونەتەوە نابێت وەک وشەیەکی لێکدراو پێکەوە بنووسرێن، چونکە ئەمانە لە ڕاستیدا بەشێک لە ڕستەن کە بۆ ئاسانکاری و خێرایی کورت بوونەتەوە. ئەمانە وشەی لێکدراو نین تا پێکەوە بنووسرێن. ئەمانە پاشماوەی ڕستەیەکن کە بەش بەش نووسراون. کەوا بێت ئێستەش دەبێت بەجیا دەنووسرێن، واتە بەم جۆرە:

شەو شاد.
ڕۆژ باش.
بەیانی باش.
نەورۆز پیرۆز.
خەو خۆش.
ئێوارە باش.
ساڵی نوێ پیرۆز.
بەڵام کاتێک ئەرکی وشەیەکی لێکدراو ببینن ئەوە پێکەوە دەنووسرێن:
شەوشادیم لێ کرد.
بە لادەمەوە بەیانیباشێکی پێ وتم.
زۆر زوو شەوشادیم لێ کرد.
بە دەنگی بەرز ڕۆژباشیی پێ وت.

٤٤

هەڵەی باو

هەندێک وشە هەن بەهەڵە بڵاو بوونەتەوە. باشترە هەوڵ بدەین دروستەکانیان بەکار بهێنین:

توانا، خۆی ناوی کارایە پێویست ناکات بڵێین بەتوانا. ئەو کابرایەکی توانایە. (نەک: ئەو کابرایەکی بەتوانایە.)
وەک: زانا، ئەو کابرایەکی زانایە. کەس ناڵێت ئەو کابرایەکی بەزانایە.
❊❊❊
سەرپەرشت، خۆی ناوی کارایە، پێویست بە پاشگر ناکات و پێویست ناکات بنووسین: سەرپەرشتیار.
❊❊❊
هەندێک وشە هەن کە لە زمانی کوردیدا پیتمان بۆی هەیە کەچی هەندێک کەس بەپێی پیت و ڕێنووسی زمانی بێگانە بەکاری دەهێنن. دەبێت ئەوانە ڕاست بکەینەوە. بۆ نموونە:
(ئەرشیف/ آرشیو) بە (ئەرشیڤ) دەبێت بنووسرێت.
(بانق) بە (بانک)، (صین) بە (چین)، (یابان) بە (ژاپۆن)، (غوستاف) بە (گوستاڤ)، (مارغاریتا) بە (مارگاریتا)، (غابرییل غارسیا) بە (گابریەل گارسیا)، (غاندی) بە (گاندی)، (شارلی شاپلین) بە (چارلی چاپلین) بنووسرێنەوە.

بەرامبەر یان بەرانبەر؟

لە زمانەوانیدا بەشێکی تایبەت هەیە بە ناوی مۆرفۆلۆژی کە بەشێکی ئەو زانستە لە کەرەسە لکێنەرەکان، پێشگر، پاشگر و هتد دەکۆڵێتەوە.

ناوبەند "interfix" کەرەسەیەکی لکێنەرە کە دەتوانێ دوو مۆرفیم پێکەوە بلکێنێ و وشەیەکی نوێ ساز بکات. چەند ناوبەندێکی کوردی بریتین لە:

١. (بە): گوڵ بە دەم = گوڵبەدەم
٢. (ەو): شار ەو شار = شارەوشار
٣. (ە): گوڵ ە باخ = گوڵەباخ
٤. (و): لەرز و تا = لەرزوتا
٥. (او): ڕەنگ او ڕەنگ = ڕەنگاوڕەنگ
٦. (ان): سەر ان سەر = سەرانسەر،
لێو ان لێو = لێوانلێو،
شەق ان شەق = شەقانشەق

قەت نەمانبیستووە بوترێت "سەرامسەر، بەڵکوو وتراوە "سەرانسەر، کەوا بێت بەپێی ئەوانە و بەپێی ئەدەبیاتی کۆنی کوردی، (بەر ان بەر = بەرانبەر) دروستە و نەک (بەر ام بەر = بەرامبەر)، بۆیە دەبێ لە بەکارهێنانی (بەرامبەر) واز بهێنین و لەسەر بنەمای مۆرفۆلۆژیی کوردی کەڵک لە ناوبەندی ...ان... وەرگرین و بڵێین: بەرانبەر.

٤٥

تایپۆلۆجیی کوردی

هەندێک دەستەواژەی کوردی هەن کە لەسەر دارشتنی زمانی بێگانە، داڕێژراون. دەبێت ئەوانە ڕاست بکرێنەوە. نموونە:

١. زانکۆی پزیشکیی هەولێر (نەک: زانکۆی هەولێری پزیشکی).

٢. قوتابخانەی نموونەیی هەولێر (نەک: قوتابخانەی هەولێری نموونەیی).

٣. قوتابخانەی بنەڕەتیی تێکەڵاوی زەڵم (نەک: قوتابخانەی زەڵمی بنەڕەتی تێکەڵاو).

٤٦

یش/ش

یش/ش = هەروەها

لە زمانی کوردیدا زۆر جار بەرانبەر بە "هەروەها" فۆنیمی "یش" دەنووسرێت. وەک:

هەروەها هەولێرم بینیوە = هەولێریشم بینیوە.

سبەینێ ئەویش دێت.

ڕۆژێک کوردستانیش ڕزگار دەبێت.

وەرگێڕانی گووگڵیش کەوتە بەردەست.

یش = ش

ئەو وشانەی کە بە بزوێنی (ا، ە، ۆ، وو، ێ) تەواو دەبن، دەکرێت بە دوو شێوە بگوترێن:

ئالایش = ئالاش:

ئالایش هەڵکرا. ئالاش هەڵکرا.

پاوەیش = پاوەش:

پاوەیشم بینیوە. پاوەشم بینیوە.

شنۆیش = شنۆش:

شنۆیشم بینیوە. شنۆشم بینیوە.

توویش = تووش:

توویشم خواردووە، تووشم خواردووە.

هەرمێش = هەرمێیش:

هەرمێیش خۆشە. هەرمێش خۆشە.

***

بزوێنی (ی) + یش:

ئەو وشانەی کە بە بزوێنی درێژی "ی" کۆتاییان دێت، دەبێت بە "یش" بنووسرێن ئەگینا لە ڕووی واتاوە ئاڵۆزی دروست دەکەن:

(سلێمانی) + یش: سلێمانییش شارێکی گەورەیە.

(سلێمان) + یش: سلێمانیش پیاوێکی باشە. (سلێمان، مرۆڤ)

(سویدی) + یش: سویدییش لە ئەمریکا دەژین. (خەڵکی سویدی).
(سوید) + یش: سویدیش ساردە. (وڵاتی سوید).

کەوا بێت:
نادروست: لە زانکۆی سلێمانیش پشوو ڕاگەیەنرا.
دروست: لە زانکۆی سلێمانییش پشوو ڕاگەیەنرا.
***
نادروست: لە سلێمانیش بەفری زۆر باریوە.
دروست: لە سلێمانییش بەفری زۆر باریوە.

***

یی + ش
ئەو وشانەی کە بە "یی" تەواو دەبن هەر "ش" دەگرن:
پاوەیی + ش
پاوەییش دەناسم.
پەمەییش ڕەنگێکی جوانە.

تێبینی:
بۆ ئەوەی هیچ دوودڵییەک دروست نەبێت، لە هەموو دۆخێکدا دەکرێت لە "یش" کەڵک وەربگیرێت، چ وشەکە بە بزوێن کۆتایی هاتبێت، چ بە نەبزوێن:
هەولێریش، ئاڵایش، پاوەیش، هەرمێیش، سلێمانییش.

پرسیار و وەڵامی چەندپاتەی فێرخوازان

	بەم جۆرە		نەک بەم جۆرە:
.1	خۆراوا	نەک:	خۆرئاوا
.2	دەست خۆش!	نەک:	دەستخۆش!
.3	مەحوی	نەک:	مەحویی
.4	هەردووکمان	نەک:	هەر دووکمان
.5	بەسەر چاو	نەک:	بەسەرچاو
.6	پێم وایە پێم وا نییە، پێم وا بوو.	نەک:	پێموایە
.7	بەرانبەر	نەک:	بەرامبەر
.8	وا دەزانم، وام زانی	نەک:	وادەزانم، وامزانی
.9	شەو شاد!	نەک:	شەوشاد!
.10	کشتوکاڵ	نەک:	کشت و کاڵ
.11	چوونەژوورەوە (ورود)	نەک:	چوونە ژوورەوە (ورود)
.12	ئەوان چوونە ژوورەوە.	نەک:	ئەوان چوونەژوورەوە.
.13	لە ماڵدایە	نەک:	لە ماڵ دایە
.14	لانی کەم، لانی زۆر	نەک:	لانیکەم، لانیزۆر
.15	مشتومڕ	نەک:	مشت و مڕ
.16	دام نا، هەڵم گرت	نەک:	دامنا، هەڵمگرت
.17	دەخوێنرێت	نەک:	دەخوێندرێت
.18	جوانتر (پلەی بەراورد)	نەک:	جوان تر (پلەی بەراورد)
.19	پیاوێکی تر (پیاوێکی دیکە)	نەک:	پیاوێکیتر (پیاوێکی دیکە)
.20	لەدایکبوونت پیرۆز	نەک:	لە دایکبوونت پیرۆز
.21	تەمەندرێژ بیت.	نەک:	تەمەن درێژ بیت.
.22	ڕۆژی جیهانیی کرێکاران	نەک:	ڕۆژی جیهانی کرێکاران
.23	بەخێر هاتی.	نەک:	بەخێرهاتی.
.24	بە پێی خۆی چوو.	نەک:	بەپێی خۆی چوو.
.25	بەپێی بەرنامە. (طبق)	نەک:	بە پێی بەرنامە. (طبق)
.26	دڵناسک	نەک:	دڵ ناسک
.27	نییە	نەک:	نیە، نیـیە

.28	ناوبەندی "و" کە وشەی لێکدراو دروست دەکەن بە شێوەی "و" دەنووسین، نەک "وو": هاتوچۆ، دەستوبرد، مشتومڕ	نەک:	هات و چۆ، هاتووچۆ
.29	پێشبەندی لێکدراو پێکەوە دەنووسرێن، چونکە بەتەنیا واتاکە ناگەیەنن: لەگەڵ، لەسەر، لەژێر، لەلای، لەتەنیشت، لەکن، لەپاڵ. لەسەر مێزەکە. لەپاڵ دارەکە.	نەک:	لە گەڵ، لە سەر، لە ژێر، لە لای، لە تەنیشت، لە کن، لە پاڵ
.30	ڕۆیشتبێت، کردبێت، هاتبێت	نەک:	ڕۆیشت بێت، کرد بێت، هات بێت
.31	هەموو جارێ	نەک:	هەمووجارێ

پاشەکی:

لەم دنیای پێشکەوتووەی دیجیتاڵییەدا، هەموو نووسینێک لەسەر بنەمای (0) و (1) و بەکۆدکردنە، ڕێنووسی یەکدەست بۆ تۆمارکردن و بەدواداگەڕانیان زۆر پێویستە. دەتوانن بکرێنە بنەمای کاری گەورەتر بۆ داهاتوو.

ئەم ڕێنووسە هەوڵێکە بۆ لێکنزیککردنەوەی هەموو دەقەکان، زمان بەردەوام دەگۆڕدرێت، با ئێمەش بەردەوام خۆمان نووژەن بکەینەوە.

ژێدەر:

بۆ ئامادەکردنی ئەم بەرهەمە کەڵک لە کۆمەڵێک سەرچاوەی جۆربەجۆر وەرگیراوە، وەک:

1. ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب.
2. هەوڵۆچکەیەکی تری، بەرەو ڕاستە ڕێیەکی ڕێنووسی زمانەکەمان، ئەکادیمیای کوردی.
3. ڕاسپاردەکانی کۆنفرانسی بەرەو ڕێنووسێکی یەکگرتووی کوردی، ئەکادیمیای کوردی.
4. بەرهەمەکانی پ. وریا عومەر ئەمین، د. ئەورەحمانی حاجی مارف، ڕۆژان نووری عەبدوڵڵا، کەمال جەلال غەریب، جەمال عەبدول.
5. کتێبی ڕێنووسی زمانی سویدی بە زمانی سویدی لەلایەن لێژنەی زمانی سویدی:
6. Svenska skrivregler, utgiven av: svenska språknämnden.

خاڵبەندی

Punctuation

نووسین و ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی

وەشانی نوێ:

٢٠٢٤/٠٢/٢١

خاڵبەندی

ناوەڕۆک:

پێشەکی

1. خاڵ (.)
2. جووتخاڵ (:)
3. بۆر (،)
4. خاڵبۆر (؛)
5. نیشانەی پرس (؟)
6. نیشانەی سەرسوڕمان (!)
7. جووتەکەوانەی بچووک " "
8. جووتەکەوانەی گەورە ()
9. هێڵ یان تەقەڵ (-)
10. سێخاڵ (...)
11. بۆشایی
12. هێڵی لار (/) و پیتی (ر)

دەرەنجام

پێشەکی

خاڵبەندی ئەو نیشانانەن کە لە پێوەندیی نووسراویدا خوێندنەوەی ڕستەکان بێهەڵە و ئاسان دەکەن، کورت و درێژی و شوێنی گت و وچان لە ڕستەدا دەستنیشان دەکەن. وا دەکەن کە ڕستەکان بە شێوەی پرسیاری، سەرسوڕمان یان دەربڕینێکی سادە هەست پێ بکرێن.

بەشێکی زۆری ڕێساکانی خاڵبەندی نێونەتەوەیین و یاساکانیان چونیەک و گشتگیرن. بەشێکیان لە ئەلفبێیەکەوە بۆ ئەلفبێیەکی تر، بواری بەکارهێنانیان دەگۆڕێت. نیشانەکانی خاڵبەندی لە ڕووی سینتاکس و واتاوە دەق دابەش دەکەن.

هەر دەقێک کە خاڵبەندی تێیدا ڕەچاو نەکرابێت، دەبێتە هۆی ئەوەی کە خوێنەر سەری لێ بشێوێت و لە نووسراوەکە بەهەڵە تێ بگات. چاو لەم ڕستەیە بکەن کە چۆن بە جێگۆڕکێی بۆر "،" بەتەواوەتی واتای ڕستەکە دەگۆڕێت:

بەزەیی، پێویست نییە بیگرن.
بەزەیی پێویست نییە، بیگرن!

هەر بۆیە زۆر گرنگە لە خاڵبەندیدا وردبین بین. لێرە هەوڵ دەدەین گرنگترین ئەرکەکانی نیشانەکانی خاڵبەندی بخەینە بەر چاو.

١. خاڵ (.)

خاڵ (.)، لەم شوێنانەدا دادەنرێت:

١. بۆ کۆتاییپێهێنانی ئەو ڕستانەی کە وتە یان دەربڕینێک پێک دەهێنن، نموونە:

نەورۆز یەکەم مانگی کوردییە.
دوێنێ نامەکەم نووسی.

تێبینی:

خاڵ پاش نیشانەجیاکەرەوەکانی تری وەک نیشانەی پرسیار و نیشانەی بانگکردن دانانرێت:

نامەکەت نووسی؟ (هەڵە: نامەکەت نووسی؟.)
نامەکە بنووسە! (هەڵە: نامەکە بنووسە!.)

٢. لەدوای یەکەم یان یەکەم و دووەم پیتی ناوێک کە پێش ناوهێنانی پاشناوەکەی بکەوێت، وەک:

ع. شەرەفکەندی
م. م. بەدرخان

٣. بۆ کورتکردنەوەی هەندێک نازناو و پیشە و ڕێکەوت، دوای یەکەم یان دووەم پیت دادەنرێت، وەک:

پێغەمبەر (د. خ.)

پ. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ (پرۆفیسۆر)
د. سۆران (دوکتۆر)
مادەکان ۷۰۰ ساڵ پ. ز. (پێش زایین) سەریان هەڵدا.

٤. لە کاتی کورتکردنەوەی هەندێک ناو کە لە چەند وشە پێک هاتوون:

ی. ن. ک. (یەکێتیی نووسەرانی کورد)
تێبینی: ئەگەر ئەو پیتانە کەوتنە کۆتاییی ڕستەوە ئیتر بۆ کۆتاییپێهێنانی ڕستەکە خاڵی تر دانانرێت:
ئەو بوو بە ئەندامی ی. ن. ک.
واتە: ئەو بوو بە ئەندامی یەکێتیی نووسەرانی کورد.

٥. لەدوای سەردێڕی سەرەوەی دەقێک، تەنانەت ئەگەریش سەردێڕەکە ڕستەیەکی تەواو بێت، خاڵ دانانرێت. نموونە:

خۆر بەشێک لە گەلەستێرەیە

خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە، ۸ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت "کۆمەڵەی خۆری".
"کۆمەڵەی خۆری" بەشێکی زۆر زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێک ئەستێرەی تر کە پێیان دەوترێت "کاکێشان" یان "گەلەستێرە". لە بۆشاییدا "گەلەستێرە" زۆر هەن. وا دەخەمڵێنرێت کە پتر لە ۱۷۰ ملیارد "گەلەستێرە" لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

بەڵام ئەگەر سەردێڕەکە بوو بە بەشێک لە دەقەکە ئەو کاتە لە کۆتاییی ڕستەکەدا خاڵ دادەنرێت.

خۆر بەشێک لە گەلەستێرەیە. خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە، ۸ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت "کۆمەڵەی خۆری".
"کۆمەڵەی خۆری" بەشێکی زۆر زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێک ئەستێرەی تر کە پێیان دەوترێت "کاکێشان" یان "گەلەستێرە". لە بۆشاییدا "گەلەستێرە" زۆر هەن. وا دەخەمڵێنرێت کە پتر لە ۱۷۰ ملیارد "گەلەستێرە" لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

تێبینی: بەڵام ئەگەر سەردێڕەکە لە چەند ڕستە پێک هاتبێت، ئەوا لە کۆتاییی ڕستەکان خاڵ دادەنرێت بەڵام لە دوایڕستەی سەردێڕدا خاڵ دانانرێت:

خۆر بەشێک لە کۆمەڵەی خۆرییە. کۆمەڵەی خۆری بەشێک لە کاکێشانە

خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە، ۸ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت "کۆمەڵەی خۆری".

"کۆمەڵەی خۆری" بەشـێکی زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێ ئەسـتێرەی تر کە پێیان دەوترێت "کاکێشـان" یان "گەلەسـتێرە" لە بۆشـاییدا "گەلەسـتێرە" زۆر هەن. وا دەخەمڵێنرێت کە پتر لە ١٧٠ میلیارد "گەلەسـتێرە" لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

٦. هەندێک جاریش لە جیاتیی نیشانەی سەرسوڕمان، لەدوای ئەو ڕستانەدا دادەنرێ کە داواکارییان تێدایە، وەکوو:

وەڵامەکانتان بەراورد بکەن.

٧. ئەوڕۆکە کاتێک لە پرۆگرامێکی وەک (وۆرد Word)دا بتەوێت دێڕەکانت بە ژمارە دیاری بکەیت، خۆی خۆکار پاش ژمارەکان خاڵ دادەنێت، وەک ئەو خاڵانەی کە لەدوای ژمارەکانی خوارەوەدا دانراون:

1. مرۆڤ بۆی هەیە بیروڕای خۆی دەرببڕێت.
2. کەس بۆی نییە بیروبۆچوونی کەسێکی تر بخاتە ژێر پرسیارەوە.
3. هەمووان لە کۆمەڵگادا مافی یەکسانیان هەیە.

سەرنج: "خاڵ" دەبێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە و لەگەڵ وشەی پاش خۆیدا بۆشاییی هەبێت.

نیشانەی خاڵ لەناو کەوان یان لە دەرەوەی کەوان؟

هەر کاتێک نووسـراوەیەک بکەوێتە ناو کەوانێکەوە، ئەگەر نووسـراوەکە ڕسـتەیەکی تەواو بێت و کۆتاییی پێ هاتبێت ئەوە نیشانەی خاڵیش دەکەوێتە ناو کەوانەکەوە، ئەگینا دەکەوێتە دەرەوەی کەوانەکەوە.

ئاسۆ وتی: (من خەڵکی کوردستانم.)

لەسەر ئەو تابلۆیە نووسراوە: (کوردستان نیشتمانی جوان). لەم نموونەیەدا نووسراوەی ناو کەوانەکە ڕستەیەکی تەواو نییە و کار نابینرێت. هەر بۆیە خاڵ لەوێ دانانرێت و دەخرێتە دەرەوەی کەوانەکە.

٨. ڕێکەوت بە شێوەی جۆربەجۆر دەنووسرێت، ستانداردەکەی بۆ نموونە ئەمەیە:

١٩٤٦/٠١/٢٢

٢٢ی/خاکەلێوەی/١٩٤٦

کۆماری کوردستان لە ڕێکەوتی ١٩٤٦/٠١/٢٢ لە شاری مەهاباد ڕاگەیەنرا.

٢. جووتخاڵ (:)

جووتخاڵ کە "دووخاڵ"یشی پێ دەوترێت لەم شوێنانەدا دادەنرێت:

١. لە پێش ئاخاوتنێکەوە کە وەک خۆی بگێڕدرێتەوە، یان بگوترێت، وەک:

ئاسۆ وتی: "من خەڵکی کوردستانم."

تێبینی: وەک دەبینن ئەو ڕستەیەی سەرەوە کەوتووەتە ناو جووتکەوان " "ەوە، چونکە ڕستەکە سەربەخۆیە و کۆتاییی پێ هێنراوە، هەر لەبەر ئەوە نیشانەی خاڵ (.) دەخرێتە ناو جووتکەوانەکەوە.

٢. دوای وشە یان باسێک کە پێویستی بە ڕاڤە و لێکدانەوە بێت، وەک:

میرنشینە کوردییەکان بریتی بوون لە: ئەردەڵان، سۆران، بادینان، بابان، هەکاری و بۆتان.

٣. پێش هێنانەوەی نموونە، لە بری: (بۆ وێنە، وەکوو، بۆ نموونە ...)، لەم دۆخەدا دەتوانرێت تەقەڵێکیش دوای دووخاڵەکە دابنرێت، وەکوو:

ئاسمانی ئەدەبی کوردی پڕە لە ئەستێرەی درەوشاوە:- نالی، مەحوی، گۆران، هێمن و هتد.

٤. زۆر جار لەنێوان کاتەکانی کاتژمێرێکدا هێمای جووتخاڵ بەکار دەهێنرێت، وەک:

١٢:٢٧:١٢

(کاتژمێر ١٢ و ٢٧ خولەک و ١٢ چرکە).

تێبینی: چونکە نووسراوەی ناو کەوانەکەی سەرەوە ڕستەیەکی تەواو نییە، هەر لەبەر ئەوە نیشانەی خاڵ لە دەرەوەی کەوانەکە دادەنرێت.

سەرنج: جووتخاڵ دەبێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێشیەوە و لەگەڵ وشەی دوایدا بۆشاییی هەبێت.

٣. بۆر (،)

بۆر نیشانەی پشوویەکی کورتە، لەو شوێنە دادەنرێت کە وا لە ڕستەکە بکات ئاسان بخوێنرێتەوە، ڕوون بێت و بەباشی تێ بگەیەنرێت. بۆر، چارەسەرێکی باشە بۆ ڕستەی دووردرێژی پشووبڕ.

بۆر (،) لەم شوێنانە دادەنرێت:

١. لەدوای ناوی بانگکراوەوە، وەک:

کچینە، هەوڵ بدەن، بە هەوڵدان دەگەنە ئامانج.

٢. لەنێوان جێگر و جێلێگیراودا، وەک:

مەستوورەی کوردستانی، هۆنەر و مێژوونووس، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا دەژیا.

٣. لەو شوێنانەی کە ژماردن و دووپاتبوونەوەی تێدایە، وەک:

خوێ، ڕۆن، پیاز و برنج هەموو ئەو شتانەن کە پێویستن.

٤. بۆ جیاکردنەوەی وشەی سەرسوڕمان و وشەی بانگلێکراو لە ڕستەدا، وەک:

ئۆف، چ هەوایەک!

ئاخ، کوردستانەکەم!

٥. بۆ دابڕینی زنجیرەوشەیەک لە یەکتر کە دوو دوو و پێکەوە بەکار هێنرابن، وەک:

پێشمەرگە بە برسیەتی و تینوویەتی، بە هیلاکی و ماندوویەتی، کۆڵی لێ نادات.

٦. لەدوای گێڕانەوەیەکی ڕاستەوخۆ، بۆ نموونە ئەگەر قسەکەر، قسەیەکی کۆنی خۆی بگێڕێتەوە، وەک:

خۆم وتم، "چێکردنی ماڵپەڕ زۆر ئەستەم نییە."

٧. لەپێش ئامرازی لێکدەری (وە، یا، یان)ەوە، بە مەرجێک نەکەوتبێتە سەرەتای ڕستەوە، وەک:

١. یا نامەکە بنووسە، یان پەڕتووکەکە بخوێنەرەوە.

٢. نە تۆ هاتبووی بۆ کۆبوونەوەکە، وە نە ئاراسی هاوڕێت.

هەرچەند لە کوردیدا نموونەی دووەم (وە لە ناوەڕاستدا) بەو جۆرە زۆر باو نییە و بەکار ناهێنرێت و تایبەتە بە زمانەکانی تر و لە کوردیدا زیاتر بەم شێوەیە دەگوترێت:

نە تۆ هاتبووی بۆ کۆبوونەوەکە و نە ئاراسی هاوڕێت.

٨. لەدوای وشەی (بەڵێ، نە و نەخێر)ەوە، وەک:

بەڵێ، نامەکەم نارد.

نە، لەو کاتەدا ناتوانم بەشدار بم.

٩. لە باتیی فرمانێک بۆ ئەوەی دووپات نەبێتەوە، وەک:

من دەچم بۆ سلێمانی و ئەویش، بۆ هەولێر.

١٠. لە ڕستەی لێکدراودا، دەتوانرێت لە بری ئامرازی لێکدەری (و) بەکار بهێنرێت، وەک:

شـــنۆ ویســـتی بچێت بۆ شـــایی، جلی لەبەر کرد، خۆی ڕازاندەوە، تەلەفۆنی لە هاوڕێکانی کرد، یەکیان گرت، خۆیان گەیاندە شاییەکە.

١١. دەتوانرێت لە بری (کە)ی لێکدەر لە ڕستەدا بەکار بهێنرێت، وەک:

پێم خۆشە، پێکەوە بچین بۆ سینەما.

سوپاست لێ دەکەم، سەرت لێ دام.

سەرنج: بۆر (،) دەبێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێشیەوە و لەگەڵ وشەی دوای خۆیدا بۆشاییی هەبێت.

٤. خاڵبۆر (؛)

خاڵبۆر بۆ وچانگرتنێکی درێژتر لە بۆری سادە، بەکار دەهێنرێت. زۆر جار، لەو ڕستانەی کە زۆر لێک نزیکن لە باتیی خاڵ دادەنرێ، وەک:

لەم ساڵانەی دواییەدا، کوردێکی زۆر پەڕیوەی هەندەران بوون؛ کوردەکان دەتوانن سوودێکی زۆر بە گەلەکەیان بگەیەنن.

خاڵبۆرەکان بۆ دروستکردنی پەیوەندییەکی بەهێزتر لەنێوان دوو دەستەواژە یان بڕگەدا بەکار دەهێنرێن. لێرەدا چەند دۆخێک دەخەینەڕوو کە بە شێوەیەکی باو خاڵبوریان تێدا بەکار دەهێنرێت:

بۆ بەستنەوەی دوو بڕگەی سەربەخۆ بەڵام پەیوەندیدار:

نموونە: زۆر حەزی لە سەفەرکردنە؛ سەردانی زیاتر لە بیست وڵاتی کردووە.

بۆ جیاکردنەوەی توخمەکان لە لیستێکدا کاتێک ئەو توخمانە پێشتر بۆریان تێدایە:

نموونە: هەندێک لەو شوێنانەی کە سەردانی کردوون بریتین لە پاریس، فەرەنسا؛ ڕۆما، ئیتاڵیا و تۆکیۆ، ژاپۆن.

بۆ ڕوونکردنەوەی لیستە ئاڵۆزەکان:

نموونە: سێ بژاردەی هەبوو: گەشتێک بۆ نیویۆرک، نیویۆرک؛ گەشتێکی دەریایی بۆ باهاماس؛ یان هەفتەیەک لە پاریس، فەرەنسا.

بۆ نیشاندانی گواستنەوە لەنێوان بڕگەکانی دەقێک:

نموونە: زۆر کەس حەز لە سەفەرکردن دەکەن؛ دەرفەتیان پێ دەدات کە کولتوورە نوێیەکان بدۆزنەوە.

گرنگە بەوردی لە مەبەست و ئامانجی خاڵبۆر تێ بگەیت پاشان بەکاری بهێنیت. خاڵبۆر یارمەتیدەرە بۆ ڕێگریکردن لە سەرلێشێواوی، هەروەها پێکهاتەیەکی ڕوون لە نووسینەکەتدا دروست دەکات.

٥. نیشانەی پرس (؟)

نیشانەی پرسیار بۆ نیشاندانی کۆتایی پرسیارێک بە شێوەی نووسراو بەکار دێت. لێرەدا چەند یاسایەکی بنەڕەتی بۆ بەکارهێنانی نیشانەی پرسیار دەخەینە ڕوو:

پرسیاری ڕاستەوخۆ:

لە کۆتایی پرسیارێکی ڕاستەوخۆدا نیشانەی پرسیار بەکار دەهێنرێت.

نموونە: "چۆنیت؟" یان "بابەتی دڵخوازت چییە؟"

پرسیارە ڕیتۆریکییەکان:

هەرچەندە ئەم پرسیارانە چاوەڕوانی وەڵامی ڕاستەوخۆ ناکەن، بەڵام بۆ ئەوەی نیشان بدرێت کە پرسیارە، هێشتا نیشانەی پرسیار بەکار دەهێنرێت.
نموونە: "کێ بۆی گرنگە؟" یان "ئایا پێویستە ڕێگە بدەین ئەمە بەردەوام بێت؟"

پرسیاری ناڕاستەوخۆ:
کاتێک پرسیارێک بەشێک بێت لە ڕستەیەکی تر، هیچ نیشانەیەکی پرسیار بەکار ناهێنرێت.
نموونە: ئەو پرسیاری ئەوەی دەکرد کە کاتژمێر چەندە.

لێدوانی سەرسوڕهێنەر:
هەندێک جار نیشانەی پرسیار بۆ دەربڕینی سەرسوڕمان یان نادڵنیایی بەکار دەهێنرێت.
نموونە: "بەڕاستی تۆ لەسەر خۆت ئەوەت کردووە؟"

لیستی پرسیار:
ئەگەر چەند پرسیارێک بخەیتە لیستی پرسیارەوە، زۆر جار دوای هەر پرسیارێک نیشانەی پرسیار بەکار دەهێنرێت.
نموونە: "کێ؟ چی؟ کەی؟ لە کوێ؟ بۆچی؟"

بەکارهێنانی نیشانەی پرسیار بە شێوەیەکی دروست یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی بەڕوونی پەیوەندی بکرێت کە پرسیارە و ئاسانکاری دەکات بۆ خوێنەر بۆ تێگەیشتن لە مانای دەقەکە.

٦. نیشانەی سەرسوڕمان (!)

نیشانەی سەرسوڕمان بۆ دەربڕینی هەستی بەهێز، سەرسوڕمان، تووڕەیی یان بۆ پشتڕاستکردنەوەی لێدوانێک بەکار دەهێنرێت. بۆ نموونە:

دەربڕینی خۆشی یان حەماسەت:
نموونە: چ ڕۆژێکی جوانە!
ئۆخەی! ئاڵای کورد هەڵکرا.

دەستنیشانکردنی سەرسوڕمان یان شۆک:
نموونە: خەڵاتەکەی بردەوە!
ئای لەو مانگە! چ جوانە!

دەربڕینی تووڕەیی یان بێزاری:
نموونە: بۆ وات کرد!

بۆ دروستکردنی سەرنج یان پشتڕاستکردنەوەی خاڵێک بەکار دێت:

نموونە: دەبێت ئێستا پەرچدانەوەمان هەبێت!

کۆتاییی ڕستەی فەرمان یان داواکاری:

نموونە: دەرگاکە دابخە!

لە دیالۆگدا بۆ نیشاندانی دەنگی بەرز یان چڕی:

نموونە: "پێم وتیت لە دەرەوە بمێنەرەوە!"

خۆشحاڵی یان ئاهەنگگێڕان:

نموونە: ئای! ئەوە لێرەیت!

ئێمە پاڵەوانێتیمان بەدەست هێناوە!

هاندان یان دنەدان:

نموونە: دەتوانیت ئەم کارە بکەیت!

دەربڕینی ترس یان دڵەڕاوکێ:

نموونە: ئاگرەکە بەخێرایی بڵاو دەبێتەوە!

بۆ دەقگێڕانەوە یان زمانی ئاخاوتن بۆ نیشاندانی هەستی بەهێز:

نموونە: وتی: "بەڕاستی ئەم شارەم خۆش دەوێت!"

بۆ دۆزینەوەی کڕیار یان بانگەشە بۆ ڕاکێشانی سەرنج:

نموونە: ئەمڕۆ ٥٠٪ داشکاندن بەدەست بهێنە!

لە نووسیندا بۆ کۆتاییهێنان بە ڕستەیەک بە پشتڕاستکردنەوەیەکی بەهێزەوە:

نموونە: باشترین نمایش بوو کە تا ئێستا بینیبێتم!

بۆ دەربڕینی حەماسەت یان بەشداریکردن:

نموونە: چ خۆش بوو دوێنێ چاوم پێت کەوت!

بۆ دەربڕینی سوپاسگوزاری یان خۆشی:

نموونە: زۆر سوپاس!

لەبیرت بێت کە نیشانەی سەرسوڕمان بە کەمی بەکار بهێنیت، بەتایبەت لە نووسینی فەرمیدا.
بەڵام ئەگەر بە شێوەیەکی دروست و لە چوارچێوەی دروستدا بەکار بهێنرێت، دەتوانێت بەهێز بێت.

٧. جووتەکەوانەی بچووک « »

هەندێ جاریش هێمای ” ” لە جیاتیی جووتکەوانەی بچووک بەکار دەهێنرێن و لەم شـــوێنانەدا بەکار دەهێنرێت:

١. کاتێ بمانەوێ گرنگیی تایبەتی بدەین بە وشەیەک، یان دەستەواژەیەک، یان ڕستەیەک، دەیخەینە ناو ئەو هێمایانەوە، وەکوو:

زانایان «زمان» بە کۆڵەکەی نەتەوە دادەنێن.

من ”مێژوو” بە چرای تاریکستانی داهاتوو دەزانم.

کاتێک بتوانین «ئەلفبێ جۆربەجۆرە کوردییەکان» بکەین بە «یەک ئەلفبێ»، ئەو کاتە گەلێک لە کێشــەکانمان چارەسەر دەبن.

٢. وتەیەک کە ڕاستەوخۆ دەگێڕدرێتەوە و ناشکێنرێت و دەستکاری نەکرێت، دەخرێتە ئەو ناوەوە، وەک:

پیاوە گەنجەکە وتی: ”ڕاست دەکەیت، ئێمە یارمەتیت دەدەین، من ڕۆبین هوودم.”

قازی موحەممەد، چاوەنترس ڕووی تێ کردن: "ئێوە ئەمڕۆ قازی موحەممەدێک دەکوژن، ســـبەینێ لە هەر دڵۆپە خوێنێکی من، سەدان قازی موحەممەدی تر سەر هەڵدەدەن."

ســەرنج: ئەگەر ڕســتەکە بە خاڵ، بۆر، هێمای پرســیار، هێمای ســەرســوڕمان و هتد کۆتاییی هات، ئەوانەش دەخرێنە ناو کەوانەکانەوە.

دەقگێڕانەوە لەناو دەقگێڕانەوە

دەقگێڕانەوەی یەکەم لەناو جووتنیشانەی **”...”** دادەنرێت، دەقگێڕانەوەی دووەم لەناو تاکنیشانەی **'...'** دادەنرێت.

نموونە:

لە کتێبەکەدا نووســراوبوو کە **”**ماســیگرە ســەرلێشــێواوەکە هاواری کرد 'ســەیری ئەو دەیدامە بکەن' پاشــان بێدەنگ بوو**”**.

٨. جووتەکەوانەی گەورە ( )

جووتەکەوانەی گەورە بە چەند مەبەستێک بەکار دەچێت:

١. وشەیەک، یان ڕستەیەک دەخرێتە نێوانی، کە واتایەکی تایبەتیی تری هەبێت، وەک:

پیرەمێرد (حاجی تۆفیق) لە وەرگێڕانی هۆنراوەدا، دەستێکی باڵای هەبوو.

شاری سلێمانی (کە کەوتووەتە دامێنی چیای ئەزمەڕ) سلێمان پاشای بابان بنیادی ناوە.

٢. وشەی بێگانە، وەک:

ئاگرەدیوار (firewall) پێش بە خۆترنجێنەران دەگرێت بۆ ناو کۆمپیوتەرەکەت.

میری (حکومت) فرمانی کاولکردنی ناوچەکەی زوو دەرکردبوو.

بۆ نووسین بە کوردی پێویستە تەختەکلیل (keyboard)ێکی کوردی دامەزرێنیت.

٣. ساڵی دەستپێک و کۆتایی ڕووداوێک، یان ساڵی لەدایکبوون و کۆچکردنی کەسێک، وەک:
سنووری دەوڵەتی حەسنەوی (٩٤١ ـ ١٠١٤) کە پارە و پوولیشیان هەڵکەندبوو، هەمەدان، مەهاباد، کرماشان و شارەزوور بوو.

حەمە پاشا (١٧٨٣ ـ ١٨٤٦)، کە بە پاشای کۆرە بەناوبانگە، توانیی لە ساڵی ١٨٢٠دا سەربەخۆیی کوردستان لە ڕەواندز ڕابگەیەنێت.

تێبینی: کەوان کە دادەخرێت نابێت بکلێنرێت بە وشەکەی پاشیەوە، بەڵام ئەگەر وشەکە هێشتا تەواو نەبووبێت، دەبێت بلکێت بە کەوانەکەوە، وەک:
ئەمساڵ (حج)ێکی کرد.
وشەی (file)یان لە کوردیدا کرد بە "پەڕگە".

سەرنج: وشەکانی ناو کەوانەکان نابێت لەگەڵ کەوانەکاندا بۆشاییان هەبێت.

٩. هێڵ یان تەقەڵ (-)

ئەم نیشانەیە لەم شوێنانەدا بەکار دەهێنرێت:
١. بۆ جیاکردنەوەی دوو کەسی گفتوگۆکەر، بۆ ئەوەی هێندە نەنووسرێت "وتی"، وەک:
سۆز ڕووی کردە ئاکۆ و وتی:
ـ ئاکۆ، گوێت لە سەربازەکانە؟
ـ بەڵێ، دیارە هەر بەدواماندا دەگەڕێن.
ـ تۆ بڵێی بماندۆزنەوە؟
ـ خەمت نەبێت، ناتوانن.
ـ ئەگەر کوژرام، دڵنیا بە لە گۆڕیشا هەر خۆشم دەوێی.

٢. دەتوانرێت لە بری ئەو کەوانە گەورەیە بەکار بهێنرێت کە لە خاڵی یەکەمی جووتەکەوانەی گەورەدا باسمان کرد، وەک:
پیرەمێرد - حاجی تۆفیق - لە وەرگێڕانی هۆنراوەدا، دەستێکی باڵای هەبوو.
دەتوانی هەرچەندە میوە - جگە لە مۆز - پێت خۆشە، بخۆی و، سەرەڕای ئەوەش کێشەکەت دابەزێت.

٣. لەنێوان ژمارە و ژمێرراودا، ئەگەر کەوتە سەرەتای ڕستەوە، هەر چەند دەکرێ خاڵیش دابنرێ، وەک:
هەندێ لە مەرجەکانی بڵاوبوونەوەی بابەت بریتین لە:
١. بابەتەکە دەبێت سوودگەیەنەر بێت.

٢. ڕەچاوکردنی ڕێنووسی کوردی.
٣. ڕەچاوکردنی خاڵبەندی.
٤. سەرچاوەکان دەبێت دیاری بکرێن.

وەک وتمان دەشکرێت لەدوای ژمارەکان خاڵ دابنێین:

١. بابەتەکە دەبێت سوودگەیەنەر بێت.
٢. ڕەچاوکردنی ڕێنووسی کوردی.
٣. ڕەچاوکردنی خاڵبەندی.
٤. لە کۆتاییی دێڕێکدا ئەگەر هەموو وشـەکە جێی نەبووەوە و ویسـتت بەشـێک لە وشـەکە هەر لەو دێڕەدا بنووسیت تەقەڵ دادەنێیت، وەک:

............................ڕێبا.
زەکان..........................

هەڵبەت ئەو شـــتە ئێســـتە باوی نەماوە و کۆمپیوتەر خۆی وشـــەکان ڕێک دەخات و دەیباتە خوارەوە یان دەیهێڵێتەوە بەتایبەت بۆ ئەلفبێی عەرەبی و کوردی و فارسی زۆر باشترە، چونکە دەتوانێت پیتەکان درێژ بکاتەوە.

٥. لەنێوان هەندێک ژمارەدا دەکرێت تەقەڵ دابنێین، بۆ نموونە:

ئەم دووکانە **لە** کاتژمێر ٩ **تا** دوازدە کراوەیە.
لە جیاتیی "لە ... تا" دەکرێت بە تەقەڵ بەم شێوەیە بنووسین:
کراوە: ١٢-٠٩
داخراو: ١٣-١٢
هەروەها لێرەشدا تەقەڵ دادەنێین:
لە هەفتەیەکدا ٨-٧ کیلۆمەتر هەڵدێت.

١٠. سێخاڵ (...)

ئەم سێخاڵ (...)ە لە بری وشە، یان ڕستە، کە قرتێنراوە، بە مەبەستی کورتکردنەوە، بەکار دەهێنرێت، وەک:
من سنە، کرماشان، مەهاباد، سلێمانی، کەرکووک و ...م چاو پێ کەوتووە.
لە کوردستاندا نەوت، ئاسن، زێڕ، زیو، گۆگرد و ... دەست دەکەوێت.
بیستووتە ...؟
فریام کەون! فریام کەون! فر...

سەرنج:

١. ئەگەر لە نیوەی وشـەکەدا "سـێخاڵ" پێویسـت بوو ئەوە دەلکێت بە وشـەکەوە ئەگینا دەبێت سـەربەخۆ بنووسرێت.

٢. ژمارەی ئەو خاڵانە تەنیا سـێ دانەن و نە زیاتر (...)، هەندێ کەس لە خۆڕا ئەو خاڵانە بە کەیفی خۆیان دادەنێن، ئەوە هەڵەیە و دەبێت تەنها سێ خاڵ بن. نموونە:

دروست: من تۆم خۆش دەوێت...

هەڵە: من تۆم خۆش دەوێت..

هەڵە: من تۆم خۆش دەوێت...........

بەڵام ئەگەر ڕستەیەک بنووسیت و بتەوێت خاڵ دابنێیت بۆ ئەوەی ڕێک لەسەر ئەو خاڵانە چەند وشەیەک بنووسرێن، ئەوە قەی ناکات خاڵەکان درێژ بکەیتەوە، چونکە نازانیت چەندە بۆشایی پێویستە تا جێی وشەکان بکاتەوە. نموونە:

خەڵکی گوند .... دەچێنن.

لەوانەیە کۆمەڵێک شت هەبن کە پێویست بن لەوێدا بنووسرێن وەک: گەنم، جۆ، گەنمەشامی، سەوزە، ئەگەر خاڵەکان درێژتر نەکەیتەوە شوێنی ئەو وشانە نابێتەوە.

١١. بۆشایی (space)

بە مەودای نێوان دوو وشەی سەربەخۆ دەڵێن «بۆشایی space». ئەمە زیاتر لە نووسین بە کۆمپیۆتەر و کەرەستەی نووسین زۆر گرنگە. سەیری ئەم نموونەیە بکەن:

(ئاڵای شەکاوە ـ ئاڵایشەکاوە)

لە یەکەمدا بۆشایی هەیە، لە دووەمدا بۆشایی نییە. دیارە ئەوەی یەکەم ڕاستە.

یان کەسانێک هەن کە هەندێک جار لەو شوێنانەی کە پێویست بە «بۆشایی» ناکات، بۆشایی دادەنێن، وەک: "لە گە ڵ" کە دەبێت وا بنووسرێت: "لەگەڵ".

نووسەر دەبێت بزانێت لە چ شوێنێکدا "بۆشایی" پێویستە، یان پێویست نییە، ئەگینا وشەکان واتای هەڵە دەدەنە دەستەوە و تێگەیشتنیان قورس دەبێت.

هەر وشەیەکی لێکدراو لە کاتی گەردانکردندا دەبێت دواوشەی بە بۆشایی جیا بکرێتەوە:

سەیری چەند نموونەیەک بکەن:

(باسکردن) دەبێت بۆشاییی هەبێت: (باس دەکرێت، باس کرا).

(جێهێشتن) دەبێت بۆشاییی هەبێت: (جێی هێشت).

(خوشویستن) دەبێت بۆشاییی هەبێت: (خۆشم دەوێی).

(هەناسەکێشان) دەبێت بۆشاییی هەبێت: (هەناسە دەکێشم).

سەرنج:

زۆر گرنگە بۆ نووسینی وشەی کوردی کەڵک لە تەختەکلیلی کوردی وەربگرن، ئەگینا هەندێک پیتی تایبەتیی کوردیتان بۆ نانووسرێت.

تێبینی:

١. (و)ی پێوەندی، وشەیەکی سەربەخۆیە و دەبێت هەموو کاتێک لەگەڵ وشەکانی پێش و پاشیەوە بۆشاییی هەبێت:

هەڵە: کچو کوڕ،

دروست: کچ و کوڕ.

٢ .وشەی لێکدراو دەبێت هەمیشە پێکەوە بنووسرێت:

کرێ + کار = کرێکار، نەک: کرێ کار

٣ .وشەی دارێژراو دەبێت هەمیشە پێکەوە بنووسرێت:

پێک + هێنان = پێکهێنان، نەک: پێک هێنان

دروست	هەڵە
کرێکار و وەرزێر	کرێکارو وەرزێر
گڕ و تین	گڕو تین
خۆڵکێش	خۆڵ کێش
وێنەکێش	وێنە کێش
سکاڵانووس	سکاڵا نووس
لەگەڵ	لە گەڵ
باوکمردوو	باوک مردوو
جێژوان	جێ ژوان
لێکەوتن	لێ کەوتن
پێدان	پێ دان

لەم هۆنراوەیەی مامۆستا هێمندا، دەبینن کە دانانی بۆشایی لە (کەماڵ)دا چەندە ماناکە دەگۆڕێ:

هەڵە

کەماڵت بێ کەماڵت بۆ چییە لەو شارە وێرانە؟

کەماڵی دەوڵەمەندی دی، گوڵم نەیویست کەماڵی من

(کە) سەربەخۆیە و (کە) بەشێکە لە وشەکە:

دروست:

کە ماڵت بێ، کەماڵت بۆ چییە لەو شارە وێرانە؟

کە ماڵی دەوڵەمەندی دی، گوڵم نەیویست کەماڵی من

١٢. هێڵی لار(/) ، (\)و پیتی (ر)

١. بۆ نووسینی ڕێکەوت کە بە ژمارە دەنووسرێت، کەڵک لە هێڵی لاری (/) وەردەگرین، وەک:

شاری کەرکووک لە ٢٠٠٣/٠٤/١٠ ڕزگار کرا.

٢. بۆ نووسینی «دابەشکردن» لەناو دەقێکدا کە پیتی تێدا بەکار هێنراوە، کەڵک لە هێڵی لاری (\) وەردەگرین، وەک: خێراییی تێشک (٣٠٠ هەزار کم\چرکە)دایە.

٣. جاران لەناو ژمارەدا لە باتیی دابڕ (ممیز) کەڵک لە پیتی (ر) وەردەگیرا، وەک:

٠ر٢٣

١٢ر٤٨

بەڵام ئەوڕۆکە تەنیا کەڵک لە هێمای دابڕی بۆر (کۆما) کەڵک وەردەگیرێت:

٠,٢٣

١٢,٤٨

تەواو

ڕوونکردنەوە:

ئەم بەرهەمە سالآنێکە بە شێوەی سەرهێڵ، لەسەر سایتی diyako.yageyziman.com دانراوە. بەرە بەرە گەشەی سەندووە. سەرچاوەیەکی باش بووە بۆ هەموو ئەوانەی بەدوای ڕێنووسێکی یەکگرتوودا گەڕاون.

وەشانی یەکەم لە (٢٠٢١/٠٩/٢٥) بە شێوەی نامیلکەیەک هاوکات لە هەندەران، باشوور و ڕۆژهەڵات چاپ و بڵاو کرایەوە. زۆر زوو چاپەکانی تەواو بوون.

❊❊❊

وەشانی دووەم، بە زیادکردنی کۆمەڵێک بابەت و خاڵی نوێتر...

وەشانی یەکەم: ٢٠٢١/٠٩/٢٥

وەشانی دووەم: ٢٠٢٤/٠٢/٢١

❊❊❊

diyako.yageyziman.com